

**ΑΤΟΜΑ ΜΕ ΝΟΗΤΙΚΗ ΚΑΘΥΣΤΕΡΗΣΗ
ΚΑΙ Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΤΟΥΣ**

Μετέγουσα Σπουδάστρια:

Μακρογιαννίδου Μάλαμα

Υπεύθυνος

Εκπαιδευτικός:

Μπιλιάνη Μαρία

Πτυχιακή για τη λήψη πτυχίου στην Κοινωνική Εργασία από το τμήμα Κοινωνικής Εργασίας της Σχολής Επαγγελματιών Υγείας και Πρόνοιας του Τεχνολογικού Εκπαιδευτικού Ιδρύματος Πάτρας

Πάτρα 2003

Η Τριμελής Επιτροπή για την Έγκριση της πτυχιακής

Υπογραφή

Υπογραφή

Υπογραφή

ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ

Για την πραγματοποίηση της μελέτης μου, θα ήθελα να ευχαριστήσω την υπεύθυνη καθηγήτρια κα. Μπιλιάνη Μαρία, τόσο για τις κατευθύνσεις που μου έδωσε, όσο και για την ηθική υποστήριξη. Επίσης θα ήθελα να ευχαριστήσω τους υπεύθυνους της βιβλιοθήκης του ΤΕΙ Πατρών

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΜΕΛΕΤΗΣ.....	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι.....	3
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	3
ΣΚΟΠΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ.....	4
ΟΡΙΣΜΟΙ ΟΡΩΝ.....	5
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι Ι.....	10
Τι είναι Νοητική Καθυστέρηση.....	10
Κατηγορίες Νοητικής Καθυστέρησης.....	11
Αιτία Νοητικής Καθυστέρησης.....	16
Ιδιαίτερες ανάγκες των παιδιών με Νοητική Καθυστέρησης.....	19
Διάγνωση της Νοητικής Καθυστέρησης.....	22
Διαγνωστική ομάδα.....	27
Μέσα διάγνωσης.....	28
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι Ι Ι.....	34
Ειδική αγωγή.....	34
Ιστορική αναδρομή.....	34
Εκπαιδευτικές μονάδες για άτομα με Νοητική Καθυστέρηση.....	40
Βαθμίδες ειδικής εκπαίδευσης.....	43
Γενικές διδακτικές αρχές της ειδικής αγωγής.....	47
Διδακτικό πρόγραμμα αγωγής Νοητικής Καθυστέρησης.....	52
Κατανομή χρόνου ωρολόγιο πρόγραμμα.....	55
Διδακτικά μέσα – όργανα - υλικό.....	57
Αισθητηριακή αγωγή.....	60
Κινητική αγωγή.....	63
Συνήθειες και δεξιότητες αυτοεξυπηρέτησης – υγιεινές συνήθειες.....	66
Αγωγή του πολίτη.....	68
Καλλιτεχνικά μαθήματα.....	71
Τεχνικά – χειροτεχνικά μαθήματα.....	72
Φυσική ιστορία και πειραματική χημεία.....	73

Ιστορία.....	75
Θρησκευτικά.....	75
Αριθμητική.....	76
Γεωμετρία.....	79
Γλωσσικά μαθήματα.....	80
Ειδικές θεραπευτικές – παιδαγωγικές ασκήσεις.....	83
ΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΑΣΚΗΣΙΜΩΝ.....	84
Διδακτικό πρόγραμμα.....	84
ΣΚΟΠΟΙ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ.....	86
Επαγγελματική κατάρτιση – απασχόληση εκπαιδευσιμων.....	88
Επαγγελματική κατάρτιση – απασχόληση ασκήσιμων.....	91
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι V	92
Πολιτική της ειδικής αγωγής	92
ΚΕΦΑΛΑΙΟ V	95
Ρόλος Κοινωνικού λειτουργού	95
Συμπεράσματα	100
Προτάσεις	103
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	105

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΜΕΛΕΤΗΣ

Γενικός σκοπός της μελέτης αυτής είναι η προσέγγιση του προβλήματος της Νοητικής Καθυστέρησης καθώς και η ειδική εκπαίδευση αυτών των ατόμων.

Σε αυτή την κατεύθυνση η βιβλιογραφική ανασκόπηση ξεκινά με τον καθορισμό του τι είναι Νοητική Καθυστέρηση. Αυτό επιτυγχάνεται μέσα από την παρουσίαση και περιγραφή των Κατηγοριών Νοητικής Καθυστέρησης, των αιτιών που την προκαλούν, τις ιδιαίτερες ανάγκες που παρουσιάζουν τα άτομα αυτά καθώς και της διαγνωστικής διαδικασίας.

Στο επόμενο κεφάλαιο παρουσιάζεται η ειδική εκπαίδευση των ατόμων με Νοητική Καθυστέρηση. Ξεκινά με την ιστορική αναδρομή, με το πώς αντιμετωπιζόταν παλαιότερα και ποια η μορφή της σημερινής ειδικής Αγωγής.

Ακολούθως αναφέρονται οι εκπαιδευτικές μονάδες που απευθύνονται στα άτομα με Νοητική Καθυστέρηση, οι βαθμίδες εκπαίδευσης και οι εκπαιδευτικές αρχές που διέπουν την Ειδική Αγωγή.

Κατόπιν παρουσιάζεται η ειδική εκπαίδευση των Νοητικώς Καθυστερημένων παιδιών. Αναφέρονται το διδακτικό πρόγραμμα και τα διδακτικά μέσα και όργανα που χρησιμοποιούνται καθώς και οι τομείς στους οποίους εκτείνεται η ειδική Αγωγή.

Στη συνέχεια παρουσιάζεται η επαγγελματική κατάρτιση και απασχόληση των ατόμων με Νοητική Καθυστέρηση .

Η μελέτη ολοκληρώνεται με μια αναφορά στην ακολουθούμενη πολιτική για τα άτομα με Νοητική Καθυστέρηση. Ο προσανατολισμός της .

Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι η μελέτη αυτή αποτελεί μια γενικότερη θεώρηση και προσπάθεια διερεύνησης και ένα ερέθισμα για ευρύτερες μελέτες και προεκτάσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

Εισαγωγή

Τα άτομα με ειδικές ανάγκες παλαιότερα βρίσκονταν στο περιθώριο και αντιμετωπιζόταν με οίκτο και συμπόνια. Οι τίτλοι που σφράγιζαν αυτή την κοινωνική απόρριψη ήταν "ανώμαλα" , "απροσάρμοστα" , "προβληματικά" .

Τη θέση αυτών των τίτλων σήμερα παίρνουν "Τα άτομα με ειδικές ανάγκες". Δεν είναι διαφορετικοί άνθρωποι, οι ανάγκες τους είναι διαφορετικές.

Η πολιτεία συνειδητοποίησε την υποχρέωση της να υποστηρίξει τα δικαιώματα των ατόμων με ειδικές ανάγκες να ζουν μια ανεξάρτητη κοινωνική ζωή. Ενσωματωμένα στη Κοινωνική Πολιτιστική και Οικονομική ζωή.

Έτσι τα άτομα αυτά τέθηκαν υπό την προστασία της, καταβάλλοντας από την πλευρά της , προσπάθειες ένταξης των παιδιών με ειδικές ανάγκες στο σχολικό σύνολο με την ειδική αγωγή , τους ειδικούς δασκάλου, με τη θέσπιση και εφαρμογή νόμων γι'αυτά τα παιδιά.

Έτσι σήμερα μπορούμε να μιλάμε για ίσα ανθρώπινα δικαιώματα και παροχή ίσων εκπαιδευτικών ευκαιριών σ'όλα τα παιδιά, για την αδιαμφισβήτητη αναγκαιότητα για σεβασμό στη φύση, την ατομική ικανότητα και τις διαφορές.

Τα παιδιά με ειδικές ανάγκες δεν είναι θέμα που αφορά μόνο τους γονείς τους, αφορά όλους μας που θέλουμε να λεγόμαστε άνθρωποι πολιτισμένοι και με ανθρωπιά.

Σκοπός μελέτης

Ο σκοπός της μελέτης αυτής είναι η προσέγγιση του προβλήματος της Νοητικής Καθυστέρησης και η ειδική εκπαίδευση των ατόμων με Νοητική Καθυστέρηση.

Για την επίτευξη αυτού του σκοπού τέθηκαν κάποιοι επιμέρους στόχοι όπως:

- 1) Να παρουσιαστεί τι είναι Νοητική Καθυστέρηση, να μελετηθούν τα αίτια που την προκαλούν , ποιες οι ιδιαίτερες ανάγκες παρουσιάζουν τα άτομα με Νοητική Καθυστέρηση.
- 2) Να μελετηθεί η παρεχόμενη ειδική εκπαίδευση και η προσφορά της στα άτομα με Νοητική Καθυστέρηση.
- 3) Να διερευνηθεί η επαγγελματική κατάρτιση καθώς και η επαγγελματική απασχόληση των ατόμων με νοητική καθυστέρηση.
- 4) Να αναλυθεί ο προσανατολισμός της σημερινής πολιτικής που εφαρμόζεται αναφορικά με τα άτομα με Νοητική Καθυστέρηση.

ΟΡΙΣΜΟΙ ΩΡΩΝ

ΝΟΗΜΟΣΥΝΗ: Η μέγιστη και σπουδαιότερη πνευματική λειτουργία , η καθοριστική για τη γνωστική ανάπτυξη του ατόμου, η δυνατότητα αξιοποίησης προηγούμενων εμπειριών για την αντιμετώπιση νέων καταστάσεων και τη λύση προβλημάτων είναι αυτό που ονομάζουμε νοημοσύνη. Είναι ένα μέσο, μια δύναμη για την προσαρμογή του ανθρώπου στις καταστάσεις της ζωής, είναι η επινοητικότητα , η λογική κρίση, η δημιουργική φαντασία (Ρανυ Καλούρη – Αντωνοπούλου – Γενική ψυχολογία – εκδόσεις Ελλην. 1994 σελ. 115)

Για την Piaget είναι ένας δυναμικός μηχανισμός που οικοδομείται προοδευτικά, είναι η κατάσταση ισορροπίας προς την οποία τείνουν όλες διαδοχικά οι αισθησιοκινητικές και γνωστικές προσαρμογές, καθώς και όλες οι λειτουργικές ανταλλαγές του οργανισμού με το περιβάλλον.

Για τον Wechsler είναι η ικανότητα του ατόμου να δρα σκόπιμα και να σκέπτεται για να αντιμετωπίζει αποτελεσματικά το περιβάλλον του.

Για τον Claparede είναι η προσαρμογή του πνεύματος στις νέες κάθε φορά καταστάσεις (Ρανυ Καλούρη – Αντωνοπούλου – Γενική ψυχολογία – εκδόσεις Ελλην. 1994 σελ. 115).

Ο Spearman θεωρεί τη νοημοσύνη ως μια γενική ικανότητα «g» και μια σειρά ειδικών ικανοτήτων «s» που διευκολύνουν την κατανόηση των σχέσεων και των συσχετίσεων.

Ο Terman περιγράφει τη νοημοσύνη ως ικανότητα του ατόμου για αφηρημένη σκέψη.

Ο Vernon θεωρεί τη νοημοσύνη ως ικανότητα σφαιρικής σκέψης και νοητικής απόδοσης.

Ο Sternberg παρουσιάζει τη νοημοσύνη ως τρεις ξεχωριστές αλλά συνεργαζόμενες νοητικές δραστηριότητες (γνωστικές δεξιότητες) που επιτρέπουν στο άτομο να σχεδιάζει, θα ενεργεί και να δέχεται επανατροφοδότηση και να παράγει ευφυή συμπεριφορά ή ευφυή πράξη.

Ο ορισμός της νοημοσύνης εξαρτάται από την οπτική γωνία του ερευνητή (Αγγελική Δαβάζογλου – Σιμοπούλου – Τα χαρισματικά παιδιά στην Εκπαίδευση – Αλεξανδρούπολη 1999 – σελ. 39 – 40)

ΝΟΗΤΙΚΗ ΚΑΘΥΣΤΕΡΗΣΗ: Η κατάσταση ανεπαρκούς , νοητικής ανάπτυξης σε τέτοιο βαθμό, ώστε το άτομο να είναι ανίκανο να προσαρμοστεί στο σύννηθες περιβάλλον και να διατηρηθεί χωρίς καθοδήγηση, προστασία και εξωτερική βοήθεια, ορίζεται ως νοητική καθυστέρηση.

Ο K. Lewin θεωρεί τη νοητική καθυστέρηση όχι μόνο σαν νοητικό πρόβλημα αλλά κυρίως σαν πρόβλημα της όλης προσωπικότητας .

Η σωματική διάπλαση , η πνευματική εξέλιξη, η συμπεριφορά και η προσαρμογή του ατόμου επηρεάζονται από την ανεπαρκή νοημοσύνη. Τα άτομα με ανεπαρκή νοημοσύνη δεν μπορούν ν'αποκτήσουν την προσαρμογή που αντιστοιχεί στη χρονολογική τους ηλικία (Ρανυ Καλούρη – Αντωνοπούλου – Γενική ψυχολογία – εκδόσεις Ελλην. 1994 σελ. 134).

Οι νοητικές ανεπάρκειες χαρακτηρίζονται από ελλιπή ανάπτυξη των γνωστικών ικανοτήτων ,όπως είναι οι λειτουργίες της μνήμης , της προσοχής, της αντίληψης , της κρίσης, της γλώσσας και επικοινωνίας, της ικανότητας για μάθησης κ.τ.λ. (Ιωάννου Ν. Παρασκευόπουλου – Κλινικής Ψυχολογία – Αθήνα 1998 σελ. 24)

Ο Doll προσδιόρισε τη νοητική καθυστέρηση με βάση έξι κριτήρια 1) την έλλειψη κοινωνικής ανταγωνιστικότητας 2) τη διανοητική υπολειτουργία 3) την αναπτυξιακή πορεία 4) την τελική υπολειμματικότητα του ενήλικα 5) την ιδιοσυγκρασιακή προέλευση και 6) το αθεράπευτο του προβλήματος της νοητικής καθυστέρησης.

Η κοινωνικοπολιτιστική προσέγγιση δίνει έμφαση στην κοινωνική λειτουργικότητα του ατόμου και στη γενική προσαρμογή του στους παραδεκτούς κοινωνικούς κανόνες.

Η ψυχοκοινωνική προσέγγιση εστιάζει την προσοχή της στη αναπτυξιακή βλάβη κατά τη νηπιακή και προσχολική ηλικία πάνω στις δυσκολίες της μάθησης και πάνω στη φτωχή κοινωνικο-επαγγελματική προσαρμογή κατά την ενήλικη ηλικία.

Το στατιστικό πρότυπο προσδιορίζει τη νοητική καθυστέρηση σαν μια σειρά απόκλισης σε μια συνεχή συνάρτηση της διανοητικής ικανότητας, καθορίζοντας το κανονικό ότι βρίσκεται στο μέσο όρο.

Ο αμερικανικός Σύνδεσμος ΝΟΗΤΙΚΗΣ Ανεπάρκειας προσδιορίζει τη νοητική καθυστέρηση σαν τη σημαντικά κάτω του μέσου όρου διανοητική λειτουργία, η οποία συνυπάρχει με ελλείψεις στην προσαρμοστική συμπεριφορά και εμφανίζεται κατά την αναπτυξιακή περίοδο. (Μ. Καϊλα, Ν. Πολεμικός, Γ. Φιλίπου – Άτομα με ειδικές ανάγκες – Β τόμος – εκδόσεις Ελληνικά γράμματα – σελ. 649 – 650)

ΕΙΔΙΚΗ ΑΓΩΓΗ: είναι η ειδική βοήθεια που παρέχεται στα παιδιά με ειδικές ανάγκες. Η βοήθεια αυτή παρέχεται βάση ενός σχεδιασμένου εκπαιδευτικού προγράμματος που οργανώνεται κατά τέτοιο τρόπο ώστε να μπορεί ν'αντιμετωπίζει τις ειδικές ανάγκες κάθε παιδιού (Φ. Στάθης θέματα ειδικής αγωγής – εκδόσεις ελλην. – σελ. 13)

Με τον όρο ειδική αγωγή εννοούμε τους ιδιαίτερους τρόπους μεταχείρισης και εκπαίδευσης των ατόμων με ειδικές ανάγκες, τα ιδιαίτερα παιδαγωγικά σχήματα, με τα οποία ικανοποιούνται, οι ιδιαίτερες προσωπικές ανάγκες των νέων αυτών ανθρώπων. Η ειδική αγωγή δεν είναι μια απλή εκπαιδευτική διαδικασία, είναι μια συνολική βοήθεια ζωής που πρέπει να παρέχεται σ'όλα εκείνα τα άτομα που κατατράχονται υπό την πίεση κάποιας προσωπικής αντίξοης κατάστασης. Σκοπός της είναι η υποβοήθηση, η υποστήριξη και η βελτίωση, της σωματικής, της συναισθηματικής, της πνευματικής και κοινωνικής κατάστασης τους.

Κύριες επιδιώξεις της επίσης αποτελούν η επαγγελματική τους αποκατάσταση και μέσω αυτής η κοινωνική τους ενσωμάτωση. (Γεωργίου Σ. Κρουσταλάκη – παιδιά με ιδιαίτερες ανάγκες – Αθήνα 1998 – σελ. 12 – 13

Με τον όρο ειδική αγωγή εννοούμε τους ιδιαίτερους τρόπους μεταχείρισης και εκπαίδευσης των ατόμων που παρουσιάζουν κάποια απόκλιση από το φυσιολογικό . Η ειδική αυτή παιδαγωγική αντιμετώπιση πρέπει να είναι ανάλογη με την ιδιαιτερότητα που χαρακτηρίζει τα άτομα αυτά (Γεωργίου Σ. Κρουσταλάκη – παιδιά με ιδιαίτερες ανάγκες – Αθήνα 1998 – σελ. 28)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ

ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΝΟΗΤΙΚΗ ΚΑΘΥΣΤΕΡΗΣΗ

Ο όρος "νοητική καθυστέρηση τον οποίο χρησιμοποιούμε στην καθημερινή μας ζωή και για τον οποίο τόσες συζητήσεις έχουν γίνει, δεν έχει καθοριστεί ως σήμερα. Δεν έχει βρεθεί ένας ορισμός παραδεκτός απ' όλους κι αυτό γιατί α) ο όρος "νοητική καθυστέρηση περιλαμβάνει πλήθος ανομοιογενών παθολογικών καταστάσεων , με κοινό χαρακτηριστικό ότι η ανάπτυξη των νοητικών λειτουργιών είναι ατελής, εμφανίζονται όμως υπό διάφορες μορφές, διάφορους βαθμούς σοβαρότητας κ.τ.λ. Δεν είναι μια ιδιαίτερη ασθένεια αλλά ένα σύμπτωμα που προκαλείται από διάφορες αιτίες β) Με τον καθορισμό του όρου αυτού ασχολούνται διάφορες ειδικότητες όπως γιατροί , ψυχολόγοι, βιολόγοι και άλλες παρεμφερείς ειδικότητες. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα ο καθένας να δίνει έμφαση και να στρέφει το ενδιαφέρον του σε ορισμένες διαστάσεις του προβλήματος και να ορίζει τη νοητική καθυστέρηση σύμφωνα με το δικό του προσανατολισμό.γ) Δεν υπάρχει ένας γενικά αποδεκτός ορισμός για τη φύση, τη δομή και την εξέλιξη της νοημοσύνης, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται παρερμηνείες και σύγχυση (Βασίλης Χαραλαμπόπουλος – Η ανάπτυξη της προσωπικότητας – εκδόσεις Gutenberg σελ. 253 – 254, Μ. Κάιλα – Ν. Πολεμικός , Γ. Φιλίππου – Άτομα με ειδικές ανάγκες Β' τόμος – εκδόσεις ελληνικά γράμματα σελ. 648 , Ιωάννου Ν. Παρασκευοπούλου – Αγωγή

Άτομα με νοητική καθυστέρηση και η εκπαίδευσή τους

των νοητικώς καθυστερημένων Ο.Ε.Δ.Β. 1977 σελ. 20 – 24)

Όπως φαίνεται από τα παραπάνω για τον καθορισμό ενός γενικά αποδεκτού ορισμού της νοητικής καθυστέρησης πρέπει να ληφθούν υπ' όψιν ποικιλία παραγόντων.

Ο ορισμός που παρουσιάζει πληρότητα και ευελιξία ώστε να ικανοποιεί τις διάφορες τάσεις και σκοπούς και τείνει να γίνει διεθνώς αποδεκτός είναι ο ορισμός του Αμερικάνικου Συνδέσμου Νοητικής Καθυστέρησης που την ορίζει ως εξής: "Νοητική καθυστέρηση είναι μια παθολογική κατάσταση, που εμφανίζεται στην περίοδο της ανάπτυξης, χαρακτηρίζεται από νοητική ικανότητα κάτω από το μέσο όρο και συνοδεύεται από μειωμένη ικανότητα προσαρμογής (Ιωάννου Ν. Παρασκευοπούλου - Αγωγή των νοητικώς καθυστερημένων ΟΕΔΒ 1977 σελ. 22 – 23)

ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΝΟΗΤΙΚΩΣ ΚΑΘΥΣΤΕΡΗΜΕΝΩΝ ΑΤΟΜΩΝ

Τα νοητικά καθυστερημένα άτομα αποτελούν μια ανομοιογενή ομάδα. Διαφορές μεταξύ τους υπάρχουν ως προς τα αίτια, το βαθμό της νοητικής καθυστέρησης, ως προς το είδος των απαιτούμενων προγραμμάτων εκπαίδευσης και κοινωνικής αποκατάστασης.

Έτσι είναι απαραίτητο να ταξινομηθούν σε κατηγορίες που θα περιλαμβάνουν όσο το δυνατόν περισσότερο ομοιογενείς περιπτώσεις για τη διευκόλυνση της διδασκαλίας, του κοινωνικού προγραμματισμού και της έρευνας.

Υπάρχουν διάφορα κριτήρια και κατηγορίες ταξινόμησης των νοητικώς καθυστερημένων :

1) Με κριτήριο το δείκτη νοημοσύνης ταξινομούνται στις ακόλουθες κατηγορίες:

α) Ιδιωτεία. Οι ιδιώτες ή παιδιά φυτά έχουν Δ.Ν κάτω του 25 είναι ανεπίδεκτοι αγωγής, δεν μπορούν να αυτοεξυπηρετηθούν, δεν μπορούν να επικοινωνήσουν προφορικά με τους άλλους έχουν σωματικές παραμορφώσεις και χρειάζονται συνεχή επίβλεψη σε δικά άσυλα.

β) Βλακεία. Οι βλάκες ή τα αιώνια νήπια έχουν Δ.Ν. 25 – 50. Έχουν κάποιες δυνατότητες μάθησης, ανάλογες του Δ.Ν. που διαθέτουν. Οι περισσότεροι δεν μπορούν να φροντίσουν ούτε για τις άμεσες ανάγκες τους και χρειάζονται συνεχή επιτήρηση. Με αρκετή άσκηση και εκπαίδευση σε ειδικά ιδρύματα μαθαίνουν κάποιες μικροδουλειές. Δεν μπορούν να μάθουν ανάγνωση , γραφή, αριθμητική. Είναι ευσυγκίνητοι και η αξιοποίησή τους εξαρτάται από τις διαταραχές του χαρακτήρα τους.

γ) Μωρία. Οι μωροί ή τα αιώνια παιδιά έχουν Δ.Ν. 50 - 70. Σωματικά δεν παρουσιάζουν μεγάλες αποκλίσεις. Πνευματικά διακρίνονται για καθυστέρηση στον τομέα της πρωτοβουλίας , της επεξεργασίας γνώσεων, της προσαρμογής σε νέες καταστάσεις κ.α. Συναισθηματικά είναι ματαιόδοξοι, ασταθείς και ανίκανοι να νιώσουν συναισθήματα μειονεξίας . Χωρίς κρίση ρέπουν προς αντικοινωνικές ενέργειες .

δ) Οριακή νοητική καθυστέρηση οι βραδέως μανθάνοντας . Έχουν Δ.Ν. 70 – 84 και παρουσιάζουν οριακή καθυστέρηση . Σωματικά, κινητικά , συναισθηματικά και κοινωνικά τα άτομα αυτά θεωρούνται φυσιολογικά. Πνευματικά δεν είναι σε θέση να παρακολουθήσουν πλήρως το πρόγραμμα μιας συνηθισμένης σχολικής τάξης . Τοποθετούνται στις συνηθισμένες τάξεις αλλά απαιτούν ειδική μεταχείριση (Βασίλης Ι. Χαραλαμπίδης – Η ανάπτυξη της προσωπικότητας- εκδόσεις Gutenberg – σελ. 255 – 256 , Μ. Καϊλα – Ν. Πολεμικός – Γ. Φιλίππου – Άτομα με ειδικές ανάγκες – εκδόσεις ελληνικά γράμματα – σελ. 651).

2) Με κριτήριο τα κλινικά σύνδρομα κατατάσσονται:

α) Μογγολοειδή ιδιοτεία: τα κύρια χαρακτηριστικά των ατόμων αυτών είναι: εξογκωμένα μάλα προσώπου ,μάτια αμυγδαλωτά με κλίση προς τα επάνω και προς τα έξω με λευκά στίγματα στην Ίριδα και πολλά ελαττώματα στην όραση, μικρό στόμα με γλώσσα που προεξέχει και έχει μικρά μικρά σπυριά, μικρό στρογγυλό κεφάλι , περιττό χαλαρό δέρμα στο λαιμό, πλατιά και κοντά χέρια με κοντά και χοντρά δάχτυλα, βαθιές πτυχές στις παλάμες, κοντά και χοντρά πόδια, μικρά γεννητικά όργανα. Από νοητικής άποψης ανήκουν και στις τρεις πρώτες κατηγορίες αλλά κυρίως στη βλακεία , είναι συνεργατικά.

β) Κρετινισμός: Οι κρετίνοι έχουν μεγάλο κεφάλι και χοντρά άκρα. Ανήκουν στην κατηγορία της μωρίας. Είναι αργοκίνητοι , απαθείς με υποτυπώδεις συγκινησιακές αντιδράσεις, αδύνατη μνήμη και πτωχά ενδιαφέροντα.

γ) Μικροκεφαλία: Οι μικροκέφαλοι ανήκουν στις κατηγορίες της βλακειάς και της ιδιωτείας . Είναι ικανοί με άσκηση να μπορούν να φροντίζουν μόνοι τους τις προσωπικές τους ανάγκες.

δ) Υδροκεφαλία: Οι υδροκέφαλοι ανήκουν στην κατηγορία της βλακειάς και ιδιαίτερα της ιδιωτείας. Η υδροκεφαλία χαρακτηρίζεται από αύξηση της ποσότητας του υγρού στην περιοχή του κρανίου. (Ιωάννου Ν. Παρασκευοπούλου – Αγωγή των νοητικώς καθυστερημένων – ΟΕΔΒ 1977 σελ. 27, Βασίλης Χαραλαμπόπουλος – Η ανάπτυξη της προσωπικότητας – Εκδόσεις Gutenberg σελ. 256 – 257)

Ο αμερικανικός Σύνδεσμος Νοητικής Καθυστέρησης έχει προτείνει δυο συστήματα ταξινόμησης.

3) Με βάση τα αίτια της νοητικής καθυστέρησης που περιλαμβάνει οκτώ κατηγορίες. Νοητικής καθυστέρησης που οφείλεται:

α) σε λοιμώξεις **β)** σε δηλητηριάσεις **γ)** σε εγκεφαλικά τραύματα κατά την κύηση , τον τοκετό ή την παιδική ηλικία **δ)** σε διαταραχές του μεταβολισμού ή της θρέψεως **ε)** σε ασθένειες ή ελαττωματικές καταστάσεις που συμβαίνουν στη παιδική ηλικία **ς)** σε άγνωστα προγεννητικά αίτια **η)** σε άγνωστα ή ασαφή αίτια και συνοδεύεται από νευρολογικά συμπτώματα (Ιωάννου Ν. Παρασκευοπούλου – Αγωγή των νοητικώς καθυστερημένων – ΟΕΔΒ 1977 – σελ. 29)

4) **Με βάση τη συμπεριφορά** έχουμε: **α)** την οριακή νοητική καθυστέρηση Δ.Ν.84 – 70 **β)** ελαφρά νοητική καθυστέρηση με Δ.Ν. 69 – 55 **γ)** μέτρια νοητική καθυστέρηση με Δ.Ν 54 – 40 **δ)** βαριά νοητική καθυστέρηση με Δ.Ν. 39-25 **ε)** βαρύτατη νοητική καθυστέρηση με Δ.Ν. κάτω από 25

5) **Για εκπαιδευτικούς σκοπούς** που έχει προτείνει ο Samue A Kirk περιλαμβάνει τις εξής κατηγορίες:

α) εκπαιδεύσιμοι : είναι η πιο ελαφριά μορφή νοητικής καθυστέρησης με Δ.Ν. 50 – 70 , έχουν την ικανότητα ν'αφομοιώνουν σχολικές γνώσεις ώστε να μη θεωρούνται αναλφάβητοι (ως Δ'δημοτικού)

β) ασκήσιμοι: είναι η μεσαία βαθμίδα νοητικώς καθυστερημένου με Δ.Ν. 25 – 50 . Δεν μπορούν ν'αποκτήσουν τις στοιχειώδεις σχολικές γνώσεις, μπορούν όμως να ασκηθούν σε δεξιότητες αυτοεξυπηρέτησης (καθαριότητα , ένδυση, εκτέλεση απλών εργασιών μέσα στο σπίτι και σε προστατευτικά εργαστήρια) . Για να διατηρηθούν στη ζωή χρειάζονται συνεχή φροντίδα, εποπτεία και οικονομική υποστήριξη.

γ) ιδιώτες: είναι η κατώτερη βαθμίδα νοητικώς καθυστερημένων με Δ.Ν. 25 και κάτω. Δεν είναι σε θέση να μάθουν ούτε τις απλούστερες δεξιότητες αυτοεξυπηρέτησης. Για να διατηρηθούν στη ζωή απαιτούν συνεχή ιατρική , φαρμακευτική θεραπεία. Η πλειονότητα τους περιθάλπονται σε ιδρύματα – άσυλα για όλη τους τη ζωή.

δ) βραδέως μανθάνοντας είναι αυτοσυντήρητα άτομα, κοινωνικά προσαρμοσμένα και ικανά ν' ασκήσουν κάποιο επάγγελμα ως ενήλικες. (Ιωάννου Ν. Παρασκευοπούλου – Αγωγή των νοητικώς καθυστερημένων – ΟΕΔΒ 1977 – σελ. 29 – 31, Φ. Στάθης – Θέματα ειδικής αγωγής – ελληνική – σελ. 42, Ιωάννου Ν. Παρασκευοπούλου – κλινική ψυχολογία – Αθήνα 1988 – σελ. 24 – 25).

ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΝΟΗΤΙΚΗΣ ΚΑΘΥΣΤΕΡΗΣΗΣ

Η νοητική καθυστέρηση δεν είναι μια ιδιαίτερη ασθένεια αλλά ένα σύμπτωμα δηλ. αποτέλεσμα πολυάριθμων και ποικίλων αιτιών. Τα αίτια της ταξινομούνται σε δυο μεγάλες κατηγορίες :**1) Τα γενετικά** τα οποία είναι παρόντα κατά τη στιγμή της σύλληψης καθώς και οι κληρονομικοί παράγοντες . Τα γενετικά αίτια οφείλονται κυρίως σε ανωμαλίες των χρωμοσωμάτων και του μεταβολισμού . Τέτοια είναι:

α) Χρωμοσωμικές ανωμαλίες. Η πιο συνηθισμένη μορφή ανωμαλίας χρωμοσωμάτων είναι το τριπλό χρωμόσωμα η ονομαζόμενη τρισωμία που προκαλεί το σύνδρομο Down. Επίσης χρωμοσωμικές ανωμαλίες που οφείλονται σε διαταραχές του χρωμοσώματος του φύλου, προκαλούν το σύνδρομο του Turner που εμφανίζεται μόνο σε κορίτσια. Άλλη ανωμαλία των χρωμοσωμάτων του φύλου προκαλεί το σύνδρομο Klinefelter που συναντάται αποκλειστικά στα αγόρια.

β) Ανωμαλίες μεταβολισμού. Οι ανωμαλίες μεταβολισμού αναφέρονται στη βιοχημική σύσταση των χρωμοσωμάτων.

Βιοχημική ανωμαλία η οποία προκαλεί νοητική καθυστέρηση είναι η φαινυλοπυροσταφιλική ιδιοτεία γνωστή ως p.Ku. Η ανωμαλία αυτή χαρακτηρίζεται από έλλειψη φαινυλαναλίνης. Τα άτομα αυτά έχουν ξανθά μαλλιά και γαλανά μάτια.

Μια άλλη ανωμαλία είναι γαλακτοξαιμία . Αίτια είναι η έλλειψη ενός ενζύμου που μετατρέπει τη γαλακτόζη και γλυκόζη.

Επίσης η αμαυρωτική ιδιοτεία η οποία χαρακτηρίζεται από ανωμαλίες στο μεταβολισμό των λιποειδών (Tay Sachs)

Επίσης αιτία του κρετινισμού είναι η ατροφία του θυρεοειδούς αδένου, η οποία καθυστερεί την ανάπτυξη του σώματος και προκαλεί νοητική καθυστέρηση (νανισμός) καθώς και η υδροκεφαλία η οποία παρουσιάζεται από την αύξηση της ποσότητας υγρού στη κοιλότητα του κρανίου.

Κίνδυνος νοητικής καθυστέρησης υπάρχει από χρόνιες μολύνσεις των γονέων, όπως και χρόνιες δηλητηριάσεις (κατάχρηση τοξικών ουσιών), ο αλκοολισμός, η αλόγιστη χρήση αντισυλληπτικών χαπιών, η άμβλωση ή οι προσπάθειες βίαιης αποβολής. Επίσης και πολλά χαρακτηριστικά των γονέων , όπως η συγγένεια εξ αίματος, η προχωρημένη ηλικία , διάφορα νοσήματα , καθώς και οι ψυχικές διαταραχές εγκυμονούν κινδύνους για το έμβρυο , όπως το βεβαρημένο κληρονομικό ιστορικό.

2) Περιβαλλοντικά αίτια που συντελούν στη νοητική καθυστέρηση οφείλονται σε παράγοντες που προκαλούνται .

α) Κατά την κύηση , κατά την περίοδο αυτή ότι συμβαίνει στη μητέρα έχει αμέσως επιδράσεις και στο παιδί , αφού ζουν σ'ένα σώμα. Έτσι – μολυσματικές ασθένειες (ιλαρά, ερυθρά) – χρήση φαρμάκων – ακτινοβολίες – διατροφή – συναισθηματική ζωή – δηλητηριάσεις – τραυματισμοί – ασυμβατότητες Rhesus μπορούν να δημιουργήσουν πρόβλημα στο παιδί .

β) Κατά τον τοκετό προκαλούνται πολλές φορές επιπλοκές με αποτέλεσμα σοβαρές συνέπειες στην ψυχοπνευματική ανάπτυξη του παιδιού όπως – ανοξαιμία που είναι ο κυριότερος παράγοντας πρόκλησης νοητικής καθυστέρησης κατά τον τοκετό . Σε περίπτωση που καθυστερήσει η πρώτη αναπνοή του παιδιού ο εγκέφαλος δεν τροφοδοτείται με το αναγκαίο οξυγόνο με φυσική κατάληξη την ν.κ. γνωστή ως κυανωτική ή λευκή ασφυξία – Τραυματισμοί και ατυχήματα κατά τον τοκετό μπορεί να προκαλέσουν κακώσεις και αιματώματα στον εγκέφαλο – πρόωρος τοκετός ο οποίος αποτελεί εξαιρετική περίπτωση με δυσμενείς επιπτώσεις στη φυσιολογική σωματική νοητική ανάπτυξη του παιδιού.

γ) κατά την παιδική ηλικία αιτίες νοητικής καθυστέρησης αποτελούν – ασθένειες (μηνιγγίτιδα, πολυομελίτιδα κ.τ.λ) – Τραύματα στην κρανιακή χώρα και στον εγκέφαλο – κακή διατροφή – δηλητηριάσεις – ελαττωματικά αισθητηριακά όργανα – ενδοκρινολογικές

ανωμαλίες – ακατάλληλο οικογενειακό περιβάλλον – είσοδος του παιδιού στο σχολείο (Ιωάννου Ν. Παρασκευοπούλου – Αγωγή των νοητικώς καθυστερημένων – ΟΕΔΒ 1977 – σελ. 43 – 62, Φ. Στάθης – Θέματα ειδικής αγωγής – εκδόσεις ελλην. – σελ. 43 – 46, Ράνυ Καλλούρη – Αντωνοπούλου – Γενική ψυχολογία – ελλην. σελ. 653 – 654.

ΙΔΙΑΙΤΕΡΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΜΕ ΝΟΗΤΙΚΗ ΚΑΘΥΣΤΕΡΗΣΗ

Κάθε παιδί έχει ανάγκες, το γεγονός ότι ένα παιδί έχει νοητική καθυστέρηση δεν του αφαιρεί καμιά από τις βασικές του ανάγκες. Αντίθετα κάνει πιο δύσκολη την ικανοποίησή τους .

Οι ανάγκες δεν είναι μόνο φυσικές όπως στέγαση, διατροφή κ.τ.λ αλλά και ψυχοσυναισθηματικές και κοινωνικές

Για την αρμονική ανάπτυξη της προσωπικότητας του κάθε παιδιού είναι απαραίτητη η ύπαρξη ατμόσφαιρας αγάπης, συναισθηματικής θαλπωρής , ασφάλειας, επιδοκιμασίας , αναγνώρισης , εκτίμησης, υπευθυνότητας και αυτονομίας .

Είναι ριψοκίνδυνο να ταξινομήσει κάποιος τις ανάγκες ενός παιδιού με νοητική καθυστέρηση κι αυτό γιατί η κάθε περίπτωση είναι μοναδική, έτσι και οι ανάγκες που παρουσιάζει είναι ανάλογες με την ιδιαιτερότητα της καταστάσεώς του, του οικογενειακού και κοινωνικού του περιβάλλοντος .

Οι ανάγκες λοιπόν είναι ποικίλες: βιοσωματικές , φυσιολογικές, σεξουαλικές, διανοητικές – πνευματικές , συναισθηματικές , κοινωνικές, ηθικές, αισθηματικές.

1) Ανάγκες που απορρέουν από τη διαλεκτική Σχέση του Παιδιού με το εγώ του, με τον εαυτό του δηλ. να μπορέσει με διάφορους προσωπικούς τρόπους να προσαρμοστεί στον κόσμο και ν'αντιμετωπίσει τη ζωή, να βρει τρόπους επικοινωνίας και έκφρασης. Όμως για ένα παιδί με νοητική καθυστέρηση πρωταρχικό και σημαντικό είναι η προσπάθεια προσέγγισης και αποκάλυψης της ζωής.

2) Έμφυτες και επίκτητες ανάγκες του παιδιού που εκδηλώνονται σταδιακά κατά την αναπτυξιακή του πορεία και διαφοροποιούνται μέσα από τις σχέσεις του με τους γονείς. Όπως η ανάγκη για στοργή , ηθική, υλική κάλυψη, συναισθηματική ηρεμία, αναζήτηση γονεϊκών προτύπων κ.α. Η ανάγκη για στοργή, ασφάλεια , ψυχική ηρεμία είναι η θεμελιακή εσωτερική παρόρμηση του παιδιού. Στην περίπτωση όμως του παιδιού με νοητική καθυστέρηση φαίνεται πως η ιδιαιτερότητα του αυξάνει την έμφυτη αγωνία του κι αυτό γιατί παρατηρεί την αγωνία και αμηχανία των γονιών του. Οι γονείς με την κατάλληλη βοήθεια θα πρέπει να κατανοήσουν τα προβλήματα που πρέπει ν'αντιμετωπίσουν καθώς και τις ευθύνες απέναντι στο παιδί τους.

3)Ανάγκες που προκύπτουν από τις σχέσεις του παιδιού με το περιβάλλον του, με τον κόσμο , τη φύση, τη ζωή , την ευρύτερη κοινωνία, την εργασία .

Κυρίως η έμφυτη τάση και ανάγκη του παιδιού για νέες εμπειρίες, να ερευνήσει και να ανακαλύψει τον κόσμο γύρω του, να ενταχθεί σε μια ομάδα, να μάθει κοινωνικούς ρόλους. Η ικανοποίηση αυτής της ανάγκης για νέες εμπειρίες έχει ως απόρροια την αυτονομία του.

Το παιδί με νοητική καθυστέρηση λόγω της κατάστασής του δεν μπορεί να καλύψει αυτή τη σημαντική ανάγκη. Στην προσπάθεια του αυτή πρέπει να υποστηρίζεται και να καθοδηγείται σ'ένα κλίμα με κατανόηση. Η προσπάθεια αυτή πρέπει να είναι εύστοχα και διορατικά οργανωμένη, διότι μια αποτυχία μπορεί να συνθλίψει συναισθηματικά τα παιδιά.

4) Ατομικές ιδιαίτερες ανάγκες που ανακύπτουν από τις σχέσεις του παιδιού με την ομάδα και τα πρόσωπα των ειδικών (θεραπευτών, ψυχολόγων, ιατρών κ.τ.λ.). Οι ανάγκες που δημιουργούνται στον τομέα της εκπαίδευσης και της θεραπείας από την προσχολική ηλικία ως και τη μετασχολική ηλικία της επαγγελματικής εκπαίδευσης.

5) Εσωτερικές μεταφυσικές ανάγκες του παιδιού που απορρέουν από τη σχέση του με το Θείο. Η αναζήτηση του Θεού μέσα από τις γονεϊκές ιδιότητες, η ανάγκη της προσευχής, της συμμετοχής στη θεία ευχαριστία κ.α.

Όλα τα παιδιά έχουν κάποιες βασικές ανάγκες που η κάλυψή τους είναι απαραίτητη προϋπόθεση για τη διαμόρφωση της προσωπικότητάς τους και της ωρίμανσής τους.

Τις ίδιες ανάγκες έχουν και τα άτομα με νοητική καθυστέρηση , όμως τις εκφράζουν μ'ένα ιδιαίτερο τρόπο και προσπαθούν να τις ικανοποιήσουν με μια ακόμη πιο προσωπική επιτηδειότητα (Γεωργίου Σ. Κρουσταλάκη – παιδιά με ιδιαίτερες ανάγκες – Αθήνα 1998 – σελ. 406 – 419)

ΔΙΑΓΝΩΣΗ ΤΗΣ ΝΟΗΤΙΚΗΣ ΚΑΘΥΣΤΕΡΗΣΗΣ

Με τη διάγνωση αρχικά στοχεύουμε στη διαπίστωση της ύπαρξης ή όχι νοητικής καθυστέρησης δηλ. συλλογή στοιχείων αναφορικά με την νοητική ανάπτυξη και κοινωνική ωριμότητα του παιδιού, που όπως προαναφέρθει αποτελούν κριτήρια νοητικής καθυστέρησης, να αξιολογηθούν και ανάλογα με το ρυθμό ανάπτυξης της νοημοσύνης και την κοινωνικής προσαρμογής , να καθοριστεί η κατηγορία στην οποία ανήκει (κανονικό, ιδιώτης, ασκήσιμο, εκπαιδεύσιμο).

Σε ορισμένες περιπτώσεις όπως η μογγολωειδής ιδιοτεία όπου υπάρχουν φυσιολογικά χαρακτηριστικά , η διαπίστωση της ύπαρξης νοητικής καθυστέρησης μπορεί να γίνει άμεσα με τη γέννηση του παιδιού. Όμως στις περισσότερες περιπτώσεις το έργο της διάγνωσης είναι δύσκολο και απαιτεί συλλογή πολλών στοιχείων και προσεκτική τους αξιολόγηση.

Η διάγνωση είναι απαραίτητη όχι μόνο για τη διαπίστωση ύπαρξης νοητικής καθυστέρησης , αλλά αποτελεί την αρχή για τον σχεδιασμό και την εφαρμογή κατάλληλου προγράμματος θεραπείας, αγωγής, επαγγελματικής κατάρτισης και κοινωνικής αποκατάστασης .

Έτσι απαιτείται κλινική αξιολόγηση δηλ. εκτίμηση των ειδικών ικανοτήτων και ανεπαρκειών του παιδιού με σκοπό

α) τη γενική διάγνωση δηλ. διαπίστωση της ύπαρξης της, των καθορισμό πιθανών αιτιών, το βαθμό καθυστέρησης και την κατηγορία στην οποία εντάσσεται

β) πρόγνωση για την εξέλιξη του δηλ. του επιπέδου ανάπτυξης και αποτελεσμάτων της αγωγής.

γ) προγραμματισμός της σχολικής ζωής και κοινωνικής αποκατάστασης του παιδιού. Καταρτίζεται εξατομικευμένο πρόγραμμα διδακτικής αγωγής, καθορίζεται η απαιτούμενη φαρμακευτική αγωγή, για τη βελτίωση ή εξάλειψη δυσκολιών μάθησης, καθώς και το είδος του σχολείου και η βαθμίδα που πρέπει να φοιτήσει.

Για να γίνει σωστή και έγκαιρη διάγνωση απαιτείται η συλλογή ποικίλων πληροφοριών από διάφορους τομείς όπως: **α) το οικογενειακό περιβάλλον**. Το παιδί ζει και αναπτύσσεται μέσα στην οικογένεια , η οποία ασκεί συνεχή επίδραση σ'αυτό. Όπως προαναφερθεί στα αίτια της νοητικής καθυστέρησης το οικογενειακό περιβάλλον, σ'αυτά και η μελέτη του έχει ιδιαίτερη σημασία για τις συνθήκες που προκάλεσαν την

καθυστέρηση , για τους τρόπους πρόληψης της, αλλά και για τις δυνατότητες της οικογένειας σχετικά με το σχολικό και επαγγελματικό προσανατολισμό.

Τα στοιχεία που πρέπει να συλλεχθούν είναι

- 1) **Η στάση των γονέων** και των άλλων μελών της οικογένειας απέναντι στο παιδί, και τα συναισθήματα τους (αν παρέχει ευκαιρίες για ανάπτυξη και ενθάρρυνση , φροντίδα κ.α)
- 2) **Οι ενδοοικογενειακές σχέσεις** ιδιαίτερα μεταξύ των συζύγων, την οικονομική τους κατάσταση
- 3) **Το κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο** κατά πόσο η οικογένεια είναι οικονομικά ανεξάρτητη ή εξαρτημένη από συγγενείς , από την πολιτεία, αν πρόκειται για οικογένεια με σταθερές αξίες και αρχές.
- 4) **Έρευνα του γενεολογικού δέντρου** της οικογένειας για άλλες περιπτώσεις νοητικής καθυστέρησης πηγή άντλησης αυτών των πληροφοριών είναι οι γονείς και η συλλογή τους απαιτεί επισκέψεις στο σπίτι.

β) Το εξελικτικό ιστορικό του παιδιού που περιλαμβάνει στοιχεία αναφορικά με:

- 1) **Τη σωματική ανάπτυξη του.** Συλλέγονται στοιχεία σχετικά με ασθένειες που μπορεί να πέρασε το παιδί κατά την παιδική ηλικία , της τυχόν επιπτώσεις που είχε. Αν το περιβάλλον στο οποίο μεγάλωσε ήταν υγιεινό, επαρκή και σωστή διατροφή , αν εμφανίστηκαν σωματικές αναπηρίες καθώς και το ιστορικό της κύησης και του τοκετού.
- 2) **Νοητική ανάπτυξη .** Στον τομέα αυτόν συγκεντρώνονται στοιχεία σχετικά με το ρυθμό ανάπτυξης των κινητικών και αντιληπτικών ικανοτήτων όπως και των υπολοίπων γνωστικών λειτουργιών. Πολύ ουσιαστικές είναι οι πληροφορίες σχετικά με το πότε το παιδί στάθηκε όρθιο, βάδισε, μίλησε.
- 3) **Κοινωνική ανάπτυξη .** Στον τομέα αυτό συγκεντρώνονται πληροφορίες σχετικά με τις σχέσεις του παιδιού με τους άλλους ανθρώπους , αν συνεργαζόταν με τ'άλλα παιδιά, αν επέλεγε ομαδικά ή όχι παιχνίδια, αν παρουσίαζε μεγάλη προσκόλληση στην οικογένεια , αν εκδήλωνε επιθετικότητα , τάση καταστροφής κ.α.
- 4) **Σχολική επίδοση.** Εδώ συλλέγονται στοιχεία θετικά με το αν το παιδί έχει γίνει δεκτό στο σχολείο, αν παρακολουθούσε τακτικά, σε ποια μαθήματα είχε καλή επίδοση.

γ) Παρούσα κατάσταση του παιδιού: Για την ολοκλήρωση του απαραίτητου υλικού διάγνωσης γίνονται μια σειρά εξετάσεων από ειδικούς όπως γιατροί, ψυχίατροι, ψυχολόγοι.

1) **Στον τομέα της σωματικής ανάπτυξης** εξετάζεται η σωματική υγεία δηλ. η κατασκευή του σώματος (αναπηρίες, παράξενα χαρακτηριστικά) ελέγχονται τα αισθητηριακά όργανα, διαπιστώνονται πιθανές ανωμαλίες στις κινήσεις, στοιχεία για σωματικά χαρακτηριστικά που απολήγουν ή είναι συνωδά της νοητικής καθυστέρησης, χρόνιες ασθένειες ή μολυσματικές .

Για το λόγο αυτό γίνεται μια σειρά εξετάσεων. Τα στοιχεία αυτά ορίζουν αν είναι απαραίτητη η ιατρική παρακολούθηση ή η φαρμακευτική αγωγή του παιδιού.

2) **Στον ψυχολογικό τομέα** γίνεται εκτίμηση των κινητικών και αντιληπτικών ικανοτήτων, της νοημοσύνης , της ενεργητικότητας , της αντοχής , της μνήμης, της ομιλίας, της ψυχοκινητικής ανάπτυξης , των ενστικτωδών αντιδράσεων κ.τ.λ.

3) **Στον τομέα της κοινωνικής προσαρμογής** συλλέγονται στοιχεία αναφορικά με τις κοινωνικές ικανότητες του παιδιού, αν μπορεί να προσαρμοστεί στην πραγματικότητα, ν' ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της κοινωνίας , αν τα σχέδιά του για το μέλλον είναι ρεαλιστικά κ.τ.λ. Απαιτείται ιδιαίτερη προσοχή γιατί ανεπάρκεια στην κοινωνική προσαρμογή παρουσιάζεται και σ' άλλες περιπτώσεις π.χ. ψυχική ασθένεια.

- 4) **Σχολική επίδοση.** Λαμβάνονται πληροφορίες σχετικά με την παρούσα επίδοση του παιδιού στο σχολείο, ο ρυθμός μάθησης στα παιδιά με νοητική καθυστέρηση είναι αργός . Ορισμένες φορές παιδιά με νοητική καθυστέρηση έχουν ικανοποιητική επίδοση στις πρώτες τάξεις, όμως καθώς οι απαιτήσεις μεγαλώνουν, η επίδοση μικραίνει με αποτέλεσμα το παιδί να νιώθει άγχος και αρνητισμό για το σχολείο.

ΔΙΑΓΝΩΣΤΙΚΗ ΟΜΑΔΑ

Οι επιστήμονες οι οποίοι αποτελούν τη διαγνωστική ομάδα είναι :

- 1) **Ο Ιατρός** (παιδίατρος, Παιδοψυχίατρος) ο οποίος αξιολογεί το ιατρικό ιστορικό του παιδιού και τα αποτελέσματα των εξετάσεων, εντοπίζει τυχόν προβλήματα του νευρικού συστήματος, διεξάγει ψυχιατρική εξέταση, εντοπίζει διαταραχές χαρακτήρα κ.τ.λ.
- 2) **Ψυχολόγος** . Αξιολογεί τη νοητική, συναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού καθώς και τη κοινωνική προσαρμογή του . Για το σκοπό αυτό χρησιμοποιεί κάποια ψυχομετρικά μέσα .Επίσης το ενδιαφέρον του στρέφεται και προς την οικογένεια συμβάλλοντας στην επίλυση τυχόν ενδοοικογενειακών συγκρούσεων.
- 3) **Κοινωνικός λειτουργός** ο οποίος αξιολογεί το οικογενειακό περιβάλλον, τις ανάγκες του παιδιού και της οικογένειάς του. Επίσης αναλαμβάνει το δύσκολο έργο να βοηθήσει τους γονείς να δεχτούν την κατάσταση του παιδιού τους.

- 4) **Ειδικός παιδαγωγός** . Συμβάλλει στην υλοποίηση τους πορίσματος της διάγνωσης. Γνωρίζει τα εκπαιδευτικά κέντρα που υπάρχουν στην περιοχή και ποιο είναι καταλληλότερο για το παιδί. Ανακοινώνει στους γονείς το πόρισμα της διάγνωσης και τους βοηθάει να καταλάβουν πως μπορούν αν βοηθήσουν το παιδί τους αντιμετωπίζοντάς το σωστά.

ΜΕΣΑ ΔΙΑΓΝΩΣΗΣ

Η διάγνωση νοητικής καθυστέρησης απαιτεί ειδική εκπαίδευση, πείρα και τη χρησιμοποίηση επιστημονικών μέσων. Είναι δύσκολη και πολύπλοκη διεργασία. Για το σκοπό αυτό έχουν κατασκευαστεί πληθώρα ψυχομετρικών κλιμάκων για τη σωστή μέτρηση και αξιολόγηση της ανθρώπινης νοημοσύνης. Τα κυριότερα τεστ που χρησιμοποιούνται γι' αυτό το σκοπό αναφέρονται στους εξής τομείς:

- 1) **Γενικής νοημοσύνης**. Τα τεστ αυτά μετρούν δύο κατηγορίες διεργασιών α) αναφορικά με τη λεκτική νοημοσύνη (χρήση λεκτικών συμβόλων, ορισμοί εννοιών) β) αναφορικά με την πρακτική νοημοσύνη (χρησιμοποίηση αντικειμένων , συντονισμός κινήσεων κ.τ.λ.)

Άτομα με νοητική καθυστέρηση και η εκπαίδευσή τους

Το αποτέλεσμα των τεστς αυτά εκφράζεται αριθμητικά με δυο δείκτες α) τη νοητική ηλικία που δείχνει το επίπεδο νοητικής ανάπτυξης του παιδιού σε συγκεκριμένη στιγμή. Η νοητική ηλικία του μέσου παιδιού είναι ίση με τη χρονολογική του ηλικία β) το νοητικό πηλίκο υπολογίζεται βάση της νοητικής και χρονολογικής ηλικίας. Διαιρούμε τη νοητική με τη χρονολογική ηλικία και πολλαπλασιάζουμε, το αποτέλεσμα επί εκατό .

$$\text{Νοητικό πηλίκο} = \frac{\text{Νοητική ηλικία (σε μήνες)}}{\text{Χρονολογική ηλικία (σε μήνες)}} \times 100$$

Η διαδικασία αξιολόγησης της νοημοσύνης είναι πολύ δύσκολη. Τα αποτελέσματα μπορεί να επηρεαστούν από πολλούς παράγοντες (περιβάλλον εξέτασης , κατάσταση υγείας .)

Με βάση τους δείκτες αυτούς γίνεται η κατάταξη του παιδιού σε μια από τις κατηγορίες (ελαφριά, μέση, σοβαρή, βαθεία) και πρόγνωση του επιπέδου ανάπτυξης που μπορεί να φτάσει.

- 2) **Ειδικών ικανοτήτων** εκτός από τους δείκτες που δείχνουν τη νοητική ανάπτυξη θα πρέπει να γίνει αναλυτική εκτίμηση της ανάπτυξης δηλ. εκτίμηση των ικανοτήτων του παιδιού. Περιοχές που βρίσκονται σε υψηλό επίπεδο και αυτές που είναι μειονεκτικές. Τα ειδικά τεστ διάγνωσης που συνήθως χρησιμοποιούνται είναι α) ιλλινόϊς τεστ ψυχογλωσσικών ικανοτήτων (ΙΤΡΑ) το εξελεγκτικό τεστ οπτικής αντίληψης της Frostig γ) κλίμακα αντιληπτικής ικανότητας Purdue
- 3) Κοινωνικής ωριμότητας ένα από τα κριτήρια νοητικής καθυστέρησης εκτός από την ελλιπή νοητική ανάπτυξη είναι και η μειωμένη κοινωνική ωριμότητα. Οι πιο γνωστές κλίμακες κοινωνικής ωριμότητας που χρησιμοποιούνται είναι : α) Κλίμακα κοιν. ωριμότητας Vineland β) κλίμακα προσαρμοστικής συμπεριφοράς του Αμερικάνικου Συνδέσμου Νοητικής Καθυστέρησης γ) τα διαγράμματα προόδου του Gunzburg.

- 4) Προσωπικότητας. Τα τεστς για την εκτίμηση της προσωπικότητας είναι δυο ειδών 1) Τα προβολικά τεστς κηλίδες μελάνης του Roschach β) τεστ θεαματικής αντίληψης για παιδιά (Cat) γ κλίμακα παιδικού άγχους του Rosenweig δ) συμπλήρωση ελλিপών προτάσεων 2) ερωτηματολόγια συμπεριφοράς όπου συλλέγονται στοιχεία σχετικά με την καθημερινή συμπεριφορά του παιδιού. Τα στοιχεία αυτά προέρχονται από άτομα που βρίσκονται κοντά στο παιδί . Το συνηθέστερο τεστ είναι : το Ερωτηματολόγιο Συμπτωμάτων Προβληματικής Συμπεριφοράς (ΕΣΠΣ) των Quay και Peterson.
- 5) Σχολική επίδοση. Στον τομέα αυτό χρησιμοποιούνται τρεις κατηγορίες τεστς α) τεστς σχολικής προόδου β) αναλυτικά τεστς διάγνωσης δυσκολιών γ) τεστς σχολικής ωριμότητας .

Έγκαιρη διάγνωση

Η έγκαιρη διάγνωση είναι πολύ σημαντική για την αποτελεσματικότητα της θεραπείας και αγωγής της νοητικής καθυστέρησης. Οι γονείς πρώτοι απ'όλους μπορούν να διακρίνουν κάποια σημάδια στην ανάπτυξη και συμπεριφορά του παιδιού τους, ώστε να συμβάλλουν στην έγκαιρη διάγνωση.

Ενδείξεις για ύπαρξη νοητικής καθυστέρησης κατά τον S.A Warren είναι:

α) Καθυστερημένη ομιλία το παιδί δεν λέει καμιά λέξη ως το 18^ο μήνα και σε ηλικία 3 ετών δεν μπορεί να σχηματίσει μια απλή πρόταση.

β) Καθυστερημένη κινητική ανάπτυξη. Στέκεται όρθιο μετά τον πρωτόχρονο και βαδίζει μετά τους 24 μήνες.

γ) Καθυστερημένη ψυχοσωματική ανάπτυξη. Δεν έχει την αίσθηση του κινδύνου σε ηλικία τεσσάρων ετών, δεν μπορεί να κυκλοφορήσει στη γειτονιά μόνο του σε ηλικία έξι ετών.

δ) Μειωμένη ικανότητα μάθησης. Δεν αναγνωρίζει τα γράμματα του αλφαβήτου σε ηλικία επτά ετών, δεν κατανοεί την εικόνα των αντικειμένων σε ηλικία τεσσάρων ετών.

Στην έγκαιρη διάγνωση μπορούν να συμβάλλουν ουσιαστικά , οι γιατροί, οι υπηρεσίες υγιεινής, και οι κινητές διαγνωστικές κλινικές. Καθώς και με την εφαρμογή προγράμματος ψυχολογικής εξέτασης όλων των παιδιών (Φ. Στάθης – θέματα ειδικής αγωγής – εκδόσεις ελλην – σελ. 46 – 47, Ιωάννου Ν. Παρασκευοπούλου – Αγωγή νοητικώς καθυστερημένων – ΟΕΔΒ 1977 σελ 69 – 109 , Μ. Καΐλα – Ν. Πολεμικός – Γ. Γιλίπου – Άτομα με ειδικές ανάγκες – εκδόσεις ελληνικά γράμματα – σελ. 653 – 654.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

ΕΙΔΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

Ιστορική αναδρομή

Η ειδική αγωγή ως επιστήμη άρχισε να αναπτύσσεται στις αρχές του 20ου αιώνα .Παρατηρώντας τη πορεία εξέλιξής της βλέπουμε ότι είναι ανάλογη της εκάστοτε στάσης της κοινωνία απέναντι στα "ανάπηρα" και μειονεκτικά άτομα (Γεωργίου Σ. Κρουσταλάκη – Παιδιά με ιδιαίτερες ανάγκες Αθήνα 1998 σελ.

Στην περίπτωση της Παλαιάς Διαθήκης, η αναπηρία και ασθένεια παρουσιάζονται ως αποτέλεσμα αμαρτίας και ενοχής (Δαιμονισμένοι) . Στη Καινή Διαθήκη παρατηρείται μια στροφή στη δημόσια ηθική υπέρ των ν.κ., με την άποψη που εκφράζεται σ' αυτή, ότι πρέπει να θεωρούνται πλάσματα του Θεού και ισότιμοι άνθρωποι.

Επίσης στοιχεία για τη στάση της κοινωνία απέναντι τους νοητικά καθυστερημένους και τους τρόπους μεταχείρισης τους βρίσκουμε και σε κείμενα νόμων, όπως στο Νόμο του Λυκούργου στη Σπάρτη (από το 900 π.χ.) που όριζε ότι το παιδί έπρεπε να παρουσιάζεται από τον πατέρα στη συνέλευση των γερόντων όπου διαπιστωνόταν αν ήταν υγιές όπου και γινόταν δεκτό στην κοινότητα. Αν όμως ήταν άρρωστο, αδύνατο ή παρουσίαζε παραμορφώσεις, το έπαιρναν, το μετέφεραν στο Ταΰγετο και

το έριχναν στις βαθιές χαράδρες, επίσης ο πρώτος νομικός κώδικας της Ρώμης όριζε με παρόμοιο τρόπο την αντιμετώπιση τους "Συχνά τα πετούσαν στο δρόμο , τα έπνιγαν στη λίμνη, τα αφήνανε σε ερημικές τοποθεσίες (CHRISTORH ANSTOTZ – βασικές αρχές της παιδαγωγικής για τα νοητικά καθυστερημένα άτομα – ελληνικά γράμματα 1994 σελ).

Επί αιώνες οι ν.κ. θεωρούνταν ανίκανοι για εκπαίδευση. Ως και τον 17^ο αιώνα η μόνη μορφή περίθαλψης τους ήταν τα άσυλα στα οποία τοποθετούνταν και παρέμενα όλη τους τη ζωή. Η πρώτη προσπάθεια συστηματικής εκπαίδευσης αποτολμήθηκε το 1779 στη Γαλλία από τον γιατρό Jean Marc Hard, ο οποίος προσπάθησε να διαπαιδαγωγήσει ένα αγόρι, το οποίο βρέθηκε στο βουνό και μετά από εξετάσεις διαπιστώθηκε πως κοινωνικός αισθητηριακός, κινητικός και νοητικός ήταν τόσο καθυστερημένο, ώστε χαρακτηρίστηκε αθεράπευτος ιδιώτης, Αν και το πείραμα αυτό απέτυχε ως προς την επιδιωκόμενη κοινωνικοποίησή του , απέδειξε ότι είναι δυνατόν με κατάλληλη αγωγή ακόμη και στις βαρύτερες κατηγορίες να επέλθει σημαντική αλλαγή στη συμπεριφορά.

Σημαντικό βήμα για την εξέλιξή και προαγωγή της εκπαίδευσης των ν.κ. αποτέλεσε το έργο του Alfred Binet, το οποίο αναφέρεται κυρίως τη διάγνωση των ελαφρά ν.κ. και το διαχωρισμό τους από τα κανονικά. Το 1905 εξέδωσε μαζί με τον Theodore Simon την πρώτη κλίμακα μέτρησης γενικής νοημοσύνης. Η κατασκευή αυτής της κλίμακας και η χρήση παρόμοιων οδήγησαν στην επίτευξη εγκυρότερων μέσων διάγνωσης νοητικής καθυστέρησης καθώς και στην πληρέστερη

κατανόηση των χαρακτηριστικών και αναγκών τους με αποτέλεσμα τη βελτίωση των μεθόδων διδασκαλίας (Ιωάννου Ν. Παρασκευοπούλου – Αγωγή των νοητικώς καθυστερημένων ΟΕΔΒ 1977 σελ.)

Το προοίμιο της επιστημονικής φάσης της ειδικής αγωγής είναι η αρχή ως μέση του 20^{ου} αιώνα (1900 – 1950) που χαρακτηρίστηκε «αιώνας του παιδιού». Άρχισε να επιδεικνύεται ένα συνεχώς αυξανόμενο ενδιαφέρον για τις δυνατότητες εξέλιξης και κοινωνικής προσαρμογής, καθώς και των αναγκών για εκπαίδευση των ν.κ. παιδιών. Ο οίκτος και η συμπόνια άρχισαν να μεταβάλλονται σε ενδιαφέρον και η παρεχόμενη ως την εποχή αυτή ιδρυματική περίθαλψη παίρνει τη μορφή προσπάθειας για όσο το δυνατόν πληρέστερη επαγγελματική και κοινωνική αποκατάσταση.

Οι μεγάλες εξελίξεις που οδήγησαν στη συγκρότηση του κλάδου της ειδικής αγωγής, συντελέστηκαν από τη δεκαετία του 1950 και έπειτα. Μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο άρχισαν να καταρτίζονται προγράμματα για τη συστηματική εκπαίδευση των ν.κ. παιδιών καθώς και για την ανάπτυξη και αξιοποίηση έστω και των περιορισμένων δυνατοτήτων τους. Ιδιαίτερης σημασίας για την επέκταση της εκπαίδευσης ν.κ. είναι η διαπίστωση ότι τα άτομα αυτά με την κατάλληλη ειδική αγωγή μπορούν να γίνουν αυτόρρη και παραγωγικά μέλη στην κοινωνία (Ιωάννου Ν. Παρασκευοπούλου - Αγωγή των νοητικώς καθυστερημένων ΟΕΔΒ 1977 σελ.).

Το διάστημα 1950 – 1970 παρατηρείται σημαντική εξέλιξη στις επιστήμες αγωγής και σε ειδικούς επιστημονικούς κλάδους όπως η ιατρική, η παιδοψυχιατρική, η ψυχοδιαγνωστική, εξελίξεις στο χώρο της θεραπευτικής και κλινικής μεθοδολογίας που δημιούργησαν νέες προϋποθέσεις ανάπτυξης της δικής αγωγής (Γεωργίου Σ. Κρουσταλάκη – Παιδιά με ιδιαίτερες ανάγκες σελ.)

Επίσης πολύ σημαντική ήταν η συμβολή συλλόγων γονέων και κηδεμόνων ν.κ. παιδιών οι οποίοι ωθούμενοι από τον πόνο και την αγωνία τους ν' αποκαταστήσουν τα παιδιά τους, προέβαλαν την απαίτησή τους να προσέξει η πολιτεία και τα δικά τους παιδιά, καθώς και η ειδική προεδρική επιτροπή για θέματα ν.κ. που συστάθηκε το 1961 στην Αμερική και ο Αμερικανικός Σύνδεσμος Νοητικής καθυστέρησης και το Συμβούλιο για τα Αποκλίνοντα Παιδιά, όπως και πολλοί διεθνής κρατικοί και ιδιωτικοί οργανισμοί οι οποίοι έχουν συμβάλει στην κατανόηση της ν.κ.

Η Ελλάδα όσον αφορά την ειδική αγωγή ν.κ. παιδιών, δεν έχει μακρόχρονη παράδοση. Οι προσπάθειες άρχισαν το 1937 με την ίδρυση ειδικού σχολείου στην Καισαριανή Αττικής – Πρότυπο ειδικό Σχολείο Αθηνών, το 1962 το κέντρο θεραπευτικής παιδαγωγικής – Το στομπάθειον- Το 1964 το Ίδρυμα Προστασίας Απροσάρμοστων παιδιών η Θεοτόκος, το 1971 το Σικιαρίδιο Ίδρυμα Απροσάρμοστων Παιδιών, το 1964 το ψυχολογικό κέντρο βορείου Ελλάδος.

Από το 1950 ιδρύθηκαν διάφορα επιστημονικά σωματεία, όπως η ελληνική εταιρία ψυχικής υγιεινής και Νευροψυχιατρικής του Παιδιού.

Ορόσημο για την αγωγή των ν.κ αποτέλεσε η ίδρυση του "Γραφείου ειδικής εκπαίδευσης" το 1969 στο Υπουργείο Παιδείας, το οποίο είχε ως κύριο μέλημα τα θέματα της αγωγής ν.κ. παιδιών .

Επίσης παρατηρούμε ότι με την ανάπτυξη της ειδικής αγωγής, έχουμε και την εκπαίδευση ειδικών επιστημόνων για την κάλυψη των αναγκών, με τη λειτουργία τμήματος μετεκπαίδευσης δασκάλων το 1970 στο "Διδασκαλείο Δημοτικής Εκπαίδευσης"

Ως ιδιαίτερος τομέας του εκπαιδευτικού μας συστήματος η ειδική αγωγή άρχισε να οργανώνεται με αργό ρυθμό τη δεκαετία του 1970. Το Μάρτιο του 1981 ψηφίστηκε στη Βουλή των Ελλήνων ομόφωνα ο νόμος 1143 που καθιέρωνε την ειδική αγωγή ως τομέα του εκπαιδευτικού μας συστήματος (Νικόδημος Στέλιος – οργάνωση και ανάπτυξη στον τομέα της ειδικής αγωγής – επειδή η διαφορά είναι δικαίωμα – Ιούλιος 1987 – Τεύχος 21 – 22 – σελ 7)

ΕΙΔΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

Παράλληλα προς τη γενική ή σχολική αγωγή και παιδεία που παρέχεται σ' όλα τα παιδιά, υπάρχει και η "ειδική αγωγή", η οποία ασκείται σε παιδιά που παρουσιάζουν κάποια απόκλιση απ' το κανονικό.

Οποιαδήποτε δυσχέρεια ή δυσλειτουργία των ατόμων αυτών επόμενο είναι να επηρεάζει ή να εμποδίζει τη γενική τους ανάπτυξη, την εκπαίδευση και τη σχολική τους φοίτηση, τις επαγγελματικές τους επιλογές και απασχολήσεις, καθώς και την όλη κοινωνική τους ζωή. Στις ιδιαίτερες αυτές περιπτώσεις απαιτείται τροποποίηση των κοινών σχολικών προγραμμάτων και της όλης διδακτικής μεθοδολογίας ώστε να υποβοηθήσουν τη γενική ανάπτυξη των ικανοτήτων που διαθέτουν αυτά τα παιδιά.

Με τον όρο "ειδική αγωγή" εννοούμε τους ιδιαίτερους τρόπους μεταχείρισης και εκπαίδευσης, τα ιδιαίτερα παιδαγωγικά σχήματα με τα οποία ικανοποιούνται οι ιδιαίτερες προσωπικές ανάγκες των νέων αυτών ανθρώπων.

Σκοπός της "ειδικής αγωγής" είναι η υποβοήθηση, η υποστήριξη και η βελτίωση της σωματικής, της συναισθηματικής, της πνευματικής και κοινωνικής κατάστασης των παιδιών και εφήβων με "ιδιαίτερες ανάγκες". Βασικές επιδιώξεις της αποτελούν επίσης η επαγγελματική τους αποκατάσταση και μέσω αυτής η κοινωνική τους ενσωμάτωση. Η "ειδική αγωγή" δεν είναι μια απλή εκπαιδευτική διαδικασία είναι μια συνολική βοήθεια ζωής που πρέπει να παρέχεται σ' όλα τα νεαρά άτομα που την

έχουν ανάγκη. (Γεωργίου Σ. Κρουσταλάκη – παιδιά με ιδιαίτερες ανάγκες- Αθήνα 1998 – σελ. 11 – 13)

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΜΟΝΑΔΕΣ ΓΙΑ ΑΤΟΜΑ ΜΕ ΝΟΗΜΑΤΙΚΗ ΚΑΘΥΣΤΕΡΗΣΗ

Ένα πλήρες πρόγραμμα για την αντιμετώπιση των ιδιαίτερων αναγκών τους πρέπει να περιλαμβάνει ποικιλία εκπαιδευτικών μονάδων και υπηρεσιών , ανάλογα με το βαθμό , τη δυσκολία και την ιδιαιτερότητα του προβλήματος.

Τα νοσοκομεία – ιδρύματα προστασίας και τα ειδικά σχολεία – νοσοκομεία αφορούν παιδιά με βαριά ν.κ. δηλ. ασκήσιμα και ιδιώτες.

Για τα εκπαιδεύσιμα ν.κ. παιδιά οι εκπαιδευτικές μονάδες που χρησιμοποιούνται είναι :

- 1) **Ειδικά σχολεία – οικοτροφεία.** Τα οποία στεγάζονται σε ιδιαίτερα κτίρια. Τα παιδιά παραμένουν “έγκλειστα” όλο το εικοσιτετράωρο και για ολόκληρο το διάστημα της φοίτησης τους. Είναι η παλαιότερη μορφή εκπαιδευτικής μονάδας , και σήμερα τείνουν να εκλείψουν.
- 2) **Ημερήσια ειδικά σχολεία** κι αυτά στεγάζονται σε ιδιαίτερα κτίρια. Τα παιδιά παραμένουν ορισμένες ώρες και μετά επιστρέφουν στο

σπίτι τους. Λειτουργεί επίσης οικοτροφείο για παιδιά από απομακρυσμένες περιοχές ή ακατάλληλου οικογενειακού περιβάλλοντος.

3) **Ειδικές τάξεις** . Οι τάξεις αυτές στεγάζονται μέσα στα κανονικά σχολεία. Τα παιδιά διδάσκονται σ'αυτές ορισμένες ώρες (1έως 2 ώρες) από ειδικό δάσκαλο ενώ τις υπόλοιπες ώρες παρακολουθούν τα μαθήματα της κανονικής τάξης. Συμμετέχουν σ'όλες τις δραστηριότητες του σχολείου.

4) **Περιοδεύοντες ειδικοί δάσκαλοι**. Σε περιοχές όπου δεν υπάρχουν αρκετά παιδιά ώστε να λειτουργήσει ειδική τάξη, οι ανάγκες των παιδιών καλύπτονται με το θεσμό του περιοδεύοντων ειδικών δασκάλων. Οι οποίοι διδάσκουν σε ιδιαίτερη αίθουσα τα ν.κ. παιδιά σε τακτά χρονικά διαστήματα. Επίσης συνεργάζονται και βοηθούν τους δασκάλους ν'αντιμετωπίσουν τις ανάγκες αυτών των παιδιών (Φ. Στάθης – θέματα ειδικής αγωγής – έκδοσης "Έλλην" σελ. 48 – 49)

ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΜΟΝΑΔΕΣ

- 1) Νοσοκομεία – Ιδρύματα
- 2) Ειδικά σχολεία – Νοσοκομεία
- 3) Ειδικά σχολεία – Οικοτροφεία
- 4) Ημερήσια Ειδικά σχολεία
- 5) Παράλληλες ειδικές τάξεις για όλη την καθημερινή σχολική εργασία
- 6) Παράλληλες ειδικές τάξεις μερικής απασχόλησης που συμπληρώνεται από συνδιδασκαλία με τα κανονικά παιδιά
- 7) Κανονική τάξη και σύγχρονη παροχή ειδικής βοήθειας σε άλλη αίθουσα σε τακτά χρονικά διαστήματα από ειδικό δάσκαλο
- 8) Κανονική τάξη με συμπληρωματική διδασκαλία
- 9) Κανονική τάξη στην οποία ο δάσκαλος καθοδηγείται από περιοδευόν ειδικό παιδαγωγό
- 10) Κανονική τάξη στην οποία ο ίδιος ο δάσκαλος αντιμετωπίζει τα περισσότερα προβλήματα

ΒΑΘΜΙΔΕΣ ΕΙΔΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Οι βαθμίδες εκπαίδευσης της ειδικής αγωγής που παρέχεται στα ν.κ. άτομα είναι :

- 1) **Η προσχολική βαθμίδα** η οποία περιλαμβάνει παιδιά χρονολογικής ηλικίας 3 ½ ως 4 ετών περίπου. Η βαθμίδα αυτή ονομάζεται και ειδικό νηπιαγωγείο. Οι μέθοδοι διδασκαλίας , η οργάνωση και το διδακτικό πρόγραμμα έχουν εφαρμογή και στο ειδικό νηπιαγωγείο . Παράλληλα με την απόκτηση κοινωνικών δεξιοτήτων και συνηθειών μεγάλη προσπάθεια καταβάλλεται στην ανάπτυξη και καλλιέργεια της ψυχοσωματικής ωριμότητας. Αυτό που κυριαρχεί στη διδασκαλία είναι το μιμητικό παιχνίδι και η υπόδηση ρόλων. Το ειδικό νηπιαγωγείο αποσκοπεί στα εξής: α) Να ολοκληρώσει με την άμεση επαφή και παρατήρηση τη διαγνωστική εικόνα του παιδιού. Μπορεί να συμβάλλει στην εξασφάλιση αξιόπιστης και έγκυρης διάγνωσης, να αποκαλύψει ίσως μια ψευδοκαθυστέρηση, να προετοιμάσει το παιδί για τη φοίτησή του σε ανάλογη με την περίπτωση του εκπαιδευτική μονάδα β) θεραπεία ειδικών δυσκολιών και πρόληψη της ν.κ.. Ορισμένες μορφές ν.κ. μπορούν να προληφθούν , αν η ειδική θεραπεία εφαρμοστεί έγκαιρα . Οι ιατρικές αυτές περιπτώσεις είναι ελάχιστες. Έγκαιρη και συστηματική όμως επέμβαση κατά τα πρώτα στάδια ανάπτυξης των ν.κ. παιδιών είναι δυνατό να μετριάσουν τη ν.κ. ή ν' αυξήσουν την ικανότητα μάθησης.

Επίσης κάποια ν.κ. παιδιά παρουσιάζουν καθυστέρηση σε ορισμένους μόνο τομείς, κι αν δε δοθεί έγκαιρα ειδική βοήθεια σ'αυτούς η αναπηρία θα μονιμοποιηθεί . Αντίθετα όσο νωρίτερα εφαρμόζονται τα θεραπευτικά προγράμματα τόσο αποτελεσματικότερη είναι η βοήθεια γ) καθοδήγηση – εκπαίδευση της οικογένειας . Οι γονείς πρέπει να βοηθηθούν να κατανοήσουν το πρόβλημα, να το αποδεχθούν και ν'αναλάβουν θετικό ρόλο απέναντι στα παιδιά τους.

- 2) **Προκαταρκτική βαθμίδα** (ή προβαθμίδα) . Σ'αυτή φοιτούν παιδιά χρονολογικής ηλικίας 6 έως 9 ετών και νοητικής ηλικίας 4 έως 6 ετών. Λόγω της μικρής νοητικής ηλικίας τα παιδιά αυτά δεν μπορούν ν'αποκτήσουν τις ανάλογες σχολικές γνώσεις (ανάγνωση, ορθογραφία, αριθμητική). Για το λόγο αυτό η βαθμίδα αυτή ονομάζεται προπαρασκευαστική δηλ. προετοιμάζει κοινωνικά και ψυχοσωματικά ώστε να γίνουν ικανά για σχολική εργασία.

Το πρόγραμμα περιλαμβάνει άσκηση των αντιληπτικών και κινητικών ικανοτήτων , καλλιέργεια του προφορικού λόγου, παράλληλα με την άσκηση κοινωνικών και ατομικών συνηθειών. Κυρίαρχη μορφή εργασίας είναι το ομαδικό παιχνίδι και η αισθητηριακή – ψυχοκινητική αγωγή. Η προβαθμίδα μπορεί να συμβάλλει στην αποκατάσταση της συναισθηματικής ισορροπίας και την καλλιέργεια του αισθήματος της ασφάλειας και της επάρκειας καθώς να βοηθήσει τα ν.κ. παιδιά ν'απαλλαγούν από το άγχος και απογοήτευση προηγούμενων εμπειριών τους.

3) **Κατώτερη βαθμίδα.** Στην οποία φοιτούν παιδιά χρονολογικής ηλικίας 9 έως 12 ετών και νοητικής ηλικίας το ελάχιστο 6 ετών. Το μεγαλύτερο μέρος αφιερώνεται στη διδασκαλία των βασικών σχολικών δεξιοτήτων και το υπόλοιπο μέρος καλύπτεται με την άσκηση και απόκτηση κοινωνικών και ατομικών δεξιοτήτων.

Τα παιδιά στη βαθμίδα αυτή πρέπει να έχουν κατακτήσει τη ρουτίνα της καθημερινότητας (ντύσιμο – φαγητό κ.τ.λ.) Να περάσουν από την απασχόληση τους με το παιχνίδι σε συστηματική εργασία, να δέχονται υποδείξεις, να ολοκληρώνουν την εργασία που έχουν αναλάβει, επίσης αρχίζει η γνωριμία με το στενό περιβάλλον του παιδιού. Έτσι σιγά – σιγά το παιδί γνωρίζει και προσαρμόζεται στο χώρο που ζει. Οι μέθοδοι διδασκαλίας στη βαθμίδα αυτή είναι εκτός από την παρατήρηση, η απασχόληση με τα αντικείμενα , το μιμητικό παιχνίδι , η επαφή με τα ζώα , φυτά, η θέαση – ακρόαση φυσικών και μηχανικών γεγονότων. (βροχή , μηχανές κ.α)

4) **Μέση βαθμίδα** στην οποία φοιτούν παιδιά 11 ως 13 ετών. Στη βαθμίδα αυτή κλείνουν τυχόν κενά . Παραμερίζονται οι κακές συνήθειες , επικρατεί σχολική ατμόσφαιρα , τα παιδιά φτάνουν στη συνειδητοποίηση της εργασίας . Το ενδιαφέρον μακραίνει , από το στενό περιβάλλον προς την ευρύτερη περιοχή.

- 5) **Ανώτερη βαθμίδα** την οποία παρακολουθούν παιδιά 13 ως 15 ετών στα οποία προσφέρονται στοιχειώδεις σχολικές και πρακτικές γνώσεις. Η βαθμίδα αυτή αποσκοπεί στην προεπαγγελματική κατάρτιση των παιδιών .(1) Ιωάννου Ν. Παρασκευοπούλου – Αγωγή των Νοητικώς καθυστερημένων ΟΕΔΒ Αθήνα 1977 σελ. 137 – 142. (2) Κώστα Γ. Καλαντζή – Διδακτική των ειδικών σχολείων για νοητικά καθυστερημένα άτομα – εκδοσ. Βιβλιοπωλείου Α. Καραβιά σελ. 124 – 128
- 6) **Επαγγελματική βαθμίδα** η οποία δέχεται παιδιά χρονολογικής ηλικίας 15 και άνω και νοητικής ηλικίας 10 ετών και άνω. Στη βαθμίδα αυτή γίνεται η επαγγελματική κατάρτιση των παιδιών. Μεγάλο τμήμα της διδασκαλίας αφιερώνεται στην απόκτηση επαγγελματικών δεξιοτήτων και συνηθειών. Στην αρχή της φοίτησης η προετοιμασία των μαθητών γίνεται μέσα στο σχολείο, όπου τα παιδιά αναλαμβάνουν εργασίες , όπως προετοιμασία του φαγητού , καθαριότητα του σχολείου, συντήρηση του κήπου κ.τ.λ. Σημαντικό μέρος της βαθμίδας αυτής είναι ο επαγγελματικός προσανατολισμός . Τα τελευταία έτη της φοίτησης εφαρμόζεται το σύστημα «μερική εργασία – μερική φοίτηση» σύμφωνα με το οποίο τα παιδιά παράλληλα με τη φοίτηση προσλαμβάνονται κανονικά ως εργάτες (Ιωάννου Ν. Παρασκευοπούλου – Αγωγή των νοητικώς καθυστερημένων – ΟΕΒΔ 1977 σελ. 143 – 140)

ΓΕΝΙΚΕΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

Στην ειδική αγωγή πρέπει να υπάρχει ένα σύνολο διδακτικών αρχών που να ελέγχουν και να ρυθμίζουν την καθημερινή διδακτική εργασία αναφορικά με τους σκοπούς, τη διδακτέα ύλη, τις μεθόδους και τα μέσα διδασκαλίας, ώστε να διευκολύνεται η διδασκαλία και η μάθηση στο σχολείο λόγω των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών των νοητ. Καθυστερημένων παιδιών (μικρή διάρκειας προσοχής, πτωχή μνήμη, δυσκολία κατανόησης αφηρημένων εννοιών κ.τ.λ.) που έχουν άμεση επίδραση στη σχολική μάθηση. Οι σημαντικές αρχές που πρέπει να τηρούνται είναι :

1) Αρχή της εξατομικευμένης διδασκαλίας

Στη σημερινή σχολική διδασκαλία κάθε μαθητής πρέπει ν'αντιμετωπίζεται ως ιδιαίτερη περίπτωση και κατά συνέπεια, οι εκπαιδευτικές, διδακτικές, και συμβουλευτικές παρεμβάσεις πρέπει να γίνονται προς το μαθητή σύμφωνα με τα ενδιαφέροντά του, τις ικανότητες, τις δυνατότητες, αδυναμίες και τις προσωπικές του ανάγκες. Σκοπός της σύγχρονης παιδαγωγικής είναι η ατομική ανάπτυξη του παιδιού. Τα ν.κ. παιδιά παρουσιάζουν πλήθος διαφορών μεταξύ τους (ως προς τις ικανότητες, τα χαρακτηριστικά συμπεριφοράς κτλ.) Έτσι για να είναι αποτελεσματική η αγωγή πρέπει να εφαρμόζεται το ανάλογο κατά περίπτωση πρόγραμμα. Ο παιδαγωγός πρέπει να γνωρίζει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε παιδιού, να παρατηρεί τη συμπεριφορά του και να

προσαρμόζει την ύλη και τη μέθοδο διδασκαλίας. Για να διευκολυνθεί η εξατομικευμένη διδασκαλία στην τάξη, πρέπει να εφαρμόζεται το σύστημα ομάδων διδασκαλίας. Στις ομάδες αυτές πρέπει να τοποθετούνται παιδιά ίδιας χρονολογικής και νοητικής ηλικίας, ίδιας κοινωνικής ωριμότητας, της ίδιας επίδοσης στο μάθημα το συγκεκριμένο. Μορφές εξατομικευμένης διδασκαλίας αποτελούν οι περιπτώσεις ατομικής εργασίας του παιδιού με τη βοήθεια των μέσων της νέας εκπαιδευτικής τεχνολογίας (H.Y).

2) Αρχή της εποπτείας

Στη διδασκαλία των ν.κ. παιδιών πρέπει ν'αποφεύγονται οι αφηρημένες έννοιες και σύμβολα γιατί τα παιδιά αυτά δεν μπορούν να τ'αντιληφθούν. Πρέπει να χρησιμοποιούνται συγκεκριμένα αντικείμενα, υλικό, και να συμμετέχουν όλες οι αισθήσεις. Απαραίτητα είναι τα διάφορα εποπτικά μέσα (ακουστικά, οπτικά, μηχανοποιημένα ή αυτοσχέδια) καθώς και αναγνωστικά βιβλία τα οποία πρέπει να είναι ειδικά γραμμένα για ν.κ. παιδιά

3) Αρχή της απλοποίησης

Η διδακτική ύλη πρέπει να είναι απλή, όχι σύνθετη να περιέχει όσο το δυνατόν περισσότερα γνωστά και ελάχιστα άγνωστα στοιχεία θα πρέπει να επιλέγεται και να εφαρμόζεται ειδικό διδακτικό πρόγραμμα προσαρμοσμένο τις ιδιαίτερες δυνατότητες και αδυναμίες του παιδιού. Κάθε φορά πρέπει να διδάσκεται μία μόνο έννοια, κάθε νέο στοιχείο να

βασίζεται στο προηγούμενο κι επειδή το ν.κ. παιδί έχει μικρή διάρκεια προσοχής, ο χρόνος για την εκμάθηση κάθε τι καινούριου πρέπει να είναι περιορισμένος. Αν η ύλη είναι ανώτερη απ' τις δυνατότητες του παιδιού του δημιουργεί σύγχυση , απώλεια ενδιαφέροντος και άρνηση του σχολείου.

4) Αρχή της ατομικής δραστηριότητας του παιδιού

Πρέπει να δίνεται στο παιδί η ευκαιρία και η δυνατότητα να συμμετέχει ενεργά σ' όλη τη διάρκεια της διδασκαλίας και σε όλες τις εκδηλώσεις του σχολείου. Τα παιδιά πρέπει να έχουν την ευχέρεια να μετακινούνται στην τάξη, να παρακολουθούν την εργασία ενός συμμαθητή τους, καθώς και να εργάζονται χειροτεχνικά . Είναι καλό το παιδί να αφήνεται ελεύθερο και να προτρέπει να αξιοποιεί τις ικανότητές του. Θα πρέπει να δίνεται στο παιδί το ανώτερο δυνατό όριο ελευθερίας και να παρέχεται σ' αυτό η ελάχιστη απαραίτητη υποβοήθηση από τον Παιδαγωγό.

5) Αρχή της ολότητας

Η ύλη πρέπει να διδάσκεται ως ολότητα και όχι αποσπασματικά . Ως κατάλληλη διάταξη της ύλης θεωρείται η ενιαία συγκεντρωτική διδασκαλία. Οι διδακτικές ενότητες λαμβάνονται από πραγματικές καταστάσεις της καθημερινής ζωής.

6) Αρχή της επανάληψης

Το ν.κ. παιδί χρειάζεται συνεχείς επαναλήψεις και άσκηση για ν'αποκτήσει μια δεξιότητα σε αντίθεση με το μέσης νοημοσύνης παιδί που με μια ή δυο παρουσιάσεις μπορεί να τα καταφέρει. Η άσκηση και η επανάληψη προσελκύουν το ενδιαφέρον του παιδιού αν συνδυαστούν με παιχνίδι, ρυθμική κίνηση και αμοιβή.

7) Αρχή της χρησιμότητας της διδασκαλίας στη ζωή

Οι παρεχόμενες γνώσεις πρέπει να έχουν πρακτική αξία για το παιδί. Ότι διδάσκεται το παιδί στην τάξη πρέπει να έχει άμεση σχέση με την καθημερινή ζωή και να συμβάλει στην κοινωνική προσαρμογή και επαγγελματική του αποκατάσταση. Η αρχή αυτή μας δείχνει δυο κατευθύνσεις. Σύμφωνα με την πρώτη η ειδική αγωγή οφείλει να προετοιμάσει το παιδί μέσα από προεπαγγελματικές εμπειρίες και πρακτικές γνώσεις για μελλοντική απασχόληση και κάλυψη των αναγκών της ζωής. Η άλλη αποσκοπεί στην προετοιμασία του παιδιού ν'αντιμετωπίσει τ'άλλα θέματα της ζωής όπως η σεξουαλική ανάπτυξη, θέματα που απασχολούν σε μεγάλο βαθμό τους γονείς των παιδιών.

8) Αρχή της τήρησης οργανωμένης σχολικής και κοινωνικής ζωής

Θα πρέπει τόσο στη σχολική όσο και κοινωνική ζωή των ν.κ. παιδιών να κυριαρχεί αυστηρή οργάνωση. Τα παιδιά αυτά απαιτούν τυποποίηση σ'όλες τις δραστηριότητες. Πρέπει να ακολουθείται μια συγκεκριμένη διαδικασία η οποία να επαναλαμβάνεται η ίδια κάθε φορά . Ιδιαίτερη

σημασία πρέπει να δίνεται στη σωστή οργάνωση και αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου του παιδιού, ώστε ν'αποκτήσει συνήθειες και δεξιότητες απαραίτητες για τη μετέπειτα ζωή του.

9) Αρχή της ατομικής ικανοποίησης

Πολλά ν.κ. παιδιά έχουν ήδη φοιτήσει και απορριφθεί στις συνήθειες τάξεις πριν τη τοποθέτησή τους σε ειδικό σχολείο ή ειδική τάξη . Έτσι ένα βασικό χαρακτηριστικό αυτών των παιδιών είναι το συναίσθημα αποτυχίας. Ο παιδαγωγός πρέπει να βοηθήσει το παιδί να ξεπεράσει αυτό το συναίσθημα και να του δοθεί η ευκαιρία να νιώσει τη χαρά της επιτυχίας. Τα παιδιά μετά την απόρριψη από τις συνήθειες τάξεις νιώθουν άγχος και μειονεκτικά. Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα πρέπει να είναι έτσι οργανωμένο ώστε να δίνει άμεσες και έμμεσες επιτυχίες . Το παιδί πρέπει ν'αναλαμβάνει τόση εργασία όση μπορεί να περατώσει με επιτυχία.

10) Αρχή του σεβασμού του προσωπικού ρυθμού εργασίας του παιδιού.

Ο ειδικός παιδαγωγός δεν περιφρονεί , δεν απορρίπτει ούτε όμως και υπερπροστατεύει το ν.κ. παιδί. Κατανοεί την έκταση της καθυστέρησης γνωρίζει τις ικανότητες και αδυναμίες του παιδιού και σέβεται το προσωπικό ρυθμό συμμετοχής του στη σχολική εργασία . Επιβραβεύει και ενισχύει και την πιο μικρή προσπάθεια.

11) Αρχή της συνεργασίας των ειδικών με τους γονείς των παιδιών.

Μετά από συστηματική εκπαίδευση και συμβουλευτική στήριξη, οι γονείς μπορούν να γίνουν βοηθοί των παιδαγωγών, εφαρμόζοντας τα διάφορα παιδαγωγικά ή θεραπευτικά προγράμματα (Ιωάννου Ν. Παρασκευόπουλου – Αγωγή των νοητικώς καθυστερημένων – ΟΕΔΒ 1977 – σελ 240 – 244, Φ. Στάθης – θέματα ειδικής αγωγής- εκδόσεις ελληνι. – σελ 51 – 52

**ΔΙΔΑΚΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΑΓΩΓΗΣ ΝΟΗΤΙΚΩΣ
ΚΑΘΥΣΤΕΡΗΜΕΝΩΝ**

Ο τελικός σκοπός της αγωγής νοητικώς καθυστερημένων παιδιών είναι η κοινωνική ένταξη και επαγγελματική αποκατάστασή τους ώστε να μπορέσουν να ζήσουν αυτόνομα και ανεξάρτητα όσο αυτό είναι εφικτό. Το διδακτικό πρόγραμμα πρέπει να περιλαμβάνει ασκήσεις για την καλλιέργεια και ανάπτυξη των απαραίτητων δεξιοτήτων και συνηθειών και χαρακτηριστικών που είναι απαραίτητα για την επίτευξη αυτού του σκοπού. (Φ. Στάθης – Θέματα ειδικής αγωγής – εκδόσεις ελλην. σελ. 52 Ιωάννου Ν. Παρασκευόπουλου – Αγωγή των Νοητικώς Καθυστερημένων – ΟΕΔΒ 1977 σελ. 157)

Έμφαση δίνεται όχι στις καθαρά σχολικές γνώσεις, αλλά στην ικανοποίηση αναγκών της καθημερινής ζωής. Οι βασικοί τομείς του προγράμματος αναφέρονται:

- 1) **Στη βασική ψυχοσωματική ωριμότητα** . Ο τομέας αυτός αναφέρεται σε δραστηριότητες για την καλλιέργεια της ψυχοσωματικής ωριμότητας η οποία είναι απαραίτητη για τη συστηματική σχολική εργασία. Συγκεκριμένα περιλαμβάνει ασκήσεις για την αγωγή των αισθήσεων, για την κινητική αγωγή, για τις χειροτεχνικές δεξιότητες, για την άσκηση του προφορικού λόγου και για τη σωματική αγωγή.

- 2) **Στις πρακτικές σχολικές γνώσεις και δεξιότητες**. Τα σχολικά μαθήματα περιορίζονται στις πιο στοιχειώδεις και πρακτικές γνώσεις που θεωρούνται ως μέσα για την κοινωνική και επαγγελματική αποκατάσταση τους. Οι γνώσεις αριθμητικής αφορούν πραγματικές καταστάσεις της καθημερινότητας. Η εκμάθηση της ανάγνωσης αποσκοπεί στην προφύλαξή τους από κινδύνους, στην ψυχαγωγία τους, στη σύνταξη και ανάγνωση επιστολών, στην εκμάθηση επαγγελματικών όρων κ.τ.λ

- 3) **Στις ατομικές και κοινωνικές συνήθειες**. Ο τομέας αυτός αναφέρεται στην απόκτηση τρόπος καλής συμπεριφοράς (στο φαγητό, σε δημόσιους χώρους κ.τ.λ.) Στην απόκτηση συνηθειών και δεξιοτήτων αυτοεξυπηρέτησης που είναι απαραίτητες για την αυτόνομη διαβίωση του, χωρίς την ανάγκη συνεχής βοήθειας (ατομική καθαριότητα, διατροφή, ένδυση και. κατανόηση των υποχρεώσεων του απέναντι στην οικογένεια (ο ρόλος κάθε μέλους της

οικογένειας, δραστηριότητές του κ.α Στην εξωτερική του εμφάνιση και ατομική καθαριότητα (περιποίηση κόμης, προσώπου, πλύσιμο χεριών, δοντιών κ.τ.λ. Στην ατομική ασφάλεια (αποφυγή κινδύνων στο σπίτι, ασφαλή κυκλοφορία στον δρόμο και στις υποχρεώσεις και δικαιώματά του πολίτη απέναντι στην κοινωνία (τι είναι κοινότητα , οργάνωση και λειτουργία της, καθώς και του κράτους κ.τ.λ.)

- 4) **Επαγγελματικές γνώσεις και δεξιότητες.** Ο τομέας αυτός μαζί με αυτόν της απόκτησης ατομικών και κοινωνικών συνηθειών, αποτελούν το κύριο μέρος του προγράμματος. Ένα πλήρες πρόγραμμα επαγγελματικής κατάρτισης περιλαμβάνει παροχή – πληροφοριών για τα διάφορα επαγγέλματα – επαγγελματικό προσανατολισμό – απόκτηση ηθικο – κοινωνικής συμπεριφοράς και πολιτικής αγωγής – απόκτηση επαγγελματικών δεξιοτήτων – τρόπους εξεύρεσης εργασίας – δραστηριότητες και γνώσεις απαραίτητες για την άσκηση ενός πρακτικού επαγγέλματος – εκτέλεση απλών οδηγιών – εργατική νομοθεσία – πληροφορίες για τις κοινωνικές ασφαλίσεις κ.α.(Ιωάννου Ν. Παρασκευόπουλου – Αγωγή νοητικώς καθυστερημένων – ΟΕΔΒ 1977 σελ. 157 – 160

ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΧΡΟΝΟΥ - ΩΡΟΛΟΓΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

Στην προσχολική βαθμίδα το 70% περίπου του διδακτικού χρόνου αφιερώνεται στην καλλιέργεια της βασικής ψυχοσωματικής ωριμότητας και στην προπαρασκευή του παιδιού για τη σχολική εργασία στις επόμενες βαθμίδες και το 30% περίπου για την απόκτηση ατομικών συνηθειών και κοινωνική αγωγή. Στην προκαταρκτική βαθμίδα το 50% περίπου διατίθεται για την καλλιέργεια της βασικής ψυχοσωματικής ωριμότητας το 20% για την απόκτηση σχολικών γνώσεων και το 30% για την απόκτηση ατομικών δεξιοτήτων και κοινωνική αγωγή. Στην κατώτερη βαθμίδα το 60% περίπου διατίθεται για την απόκτηση προσχολικών και σχολικών γνώσεων, το 30% για την απόκτηση ατομικών και κοινωνική αγωγή και το 10% για την προεπαγγελματική εκπαίδευση . Στην ανώτερη βαθμίδα το 40% διατίθεται για την απόκτηση σχολικών γνώσεων το 30% για απόκτηση ατομικών συνηθειών και κοινωνική αγωγή και το 30% για προεπαγγελματική και επαγγελματική εκπαίδευση . Στην επαγγελματική βαθμίδα το 60% διατίθεται για την απόκτηση επαγγελματικών γνώσεων και δεξιοτήτων το 30% για την απόκτηση ατομικών συνηθειών και κοινωνική αγωγή και το 10% για την απόκτηση σχολικών γνώσεων.

Στις ειδικές τάξεις δεν είναι εύκολο να επιτευχθεί ακριβής καθορισμός της διαδοχής των μαθημάτων γιατί εφαρμόζεται το σύστημα της ενιαίας συγκεντρωτικής διδασκαλίας . Από το συνολικό χρόνο που διαθέτεται τα

τρία τέταρτα διατίθονται στην επεξεργασία ενοτήτων, στις οποίες συνυπάρχουν όλα τα διδάσκοντα μαθήματα και το υπόλοιπο ένα τέταρτο διατίθεται για τη διδασκαλία των καθαρά σχολικών δεξιοτήτων ειδικά για την αγωγή των αισθήσεων στις κατώτερες βαθμίδες και για τη διδασκαλία των γλωσσικών μαθημάτων και αριθμητικής στις ανώτερες βαθμίδες.

Οι ώρες διδασκαλίας για παιδιά χρονολογικής ηλικίας κάτω των δέκα ετών είναι το ανώτερο 24 την εβδομάδα (4 την ημέρα) , για παιδιά πάνω από δέκα ετών είναι 30 την εβδομάδα (5 την ημέρα) . Η διδασκαλία διακόπτεται από τέσσερα διαλείμματα διάρκειας 10',20', 15'και 15'επίσης το μάθημα διακόπτεται κάθε φορά που τα παιδιά έχουν κουραστεί.

Το πρόγραμμα πρέπει να συντονίζεται με αυτό του κανονισμού στο οποίο στεγάζεται (ώρα προσέλευσης και αποχώρησης τους, ώρες διαλειμμάτων κ.τ.λ.) γι'αυτό απαιτείται συνεργασία μεταξύ του ειδικού δασκάλου και αυτού του κανονικού.

Το ωρολόγιο πρόγραμμα πρέπει να είναι ευέλικτο και να μπορεί ο δάσκαλος να κάνει τις προσαρμογές που τυχόν απαιτούνται (Ιωάννου Ν. Παρασκευόπουλου – Αγωγή νοητικώς καθυστερημένων – ΟΕΔΒ 1977 – σελ. 165 - 167)

ΔΙΔΑΚΤΙΚΑ ΜΕΣΑ, ΟΡΓΑΝΑ ΚΑΙ ΥΛΙΚΟ

Όσο χαμηλότερος είναι ο μαθησιακός δείκτης (δείκτης υποδοχής) του παιδιού, τόσο μεγαλύτερη ανάγκη υπάρχει για περισσότερο και πολυποίκιλο διδακτικό υλικό. Το μεγαλύτερο διδακτικό μέσο είναι η ίδια η φύση και η γύρω πραγματικότητα (διδακτικοί έξοδοι, εκδρομές). Πρέπει το διδακτικό αγαθό να το φέρουμε κοντά τους, αλλά να είναι διαλεγμένο, προετοιμασμένο και ευκολομάθητο.

Η διδακτική ύλη πρέπει να είναι οργανωμένη και τα διδακτικά μέσα μια σειρά από σκόπιμα ερεθίσματα . Στο ειδικό σχολείο όλο το διδακτήριο, οι αίθουσες, η αυλή κ.τ.λ. όσα υπάρχουν είναι σκόπιμα φτιαγμένα και βαλμένα ώστε να επιδρούν αυτόματα ή να γίνονται αντικείμενα κατευθυνόμενης άσκησης.

Το μεγαλύτερο μέρος του διδακτικού υλικού αντλείται από τη ζωντανή πραγματικότητα. Καλό είναι ν' αποφεύγεται το "τυποποιημένο – άψυχο" που οδηγεί στην αυτοματοποίηση και καταστρέφει τη χαρά της δημιουργίας, το ενδιαφέρον για γνώση και επαφή με τον κόσμο. Όμως δεν πρέπει να οδηγούμαστε στο άλλο άκρο. Δεν απορρίπτομε αλλά διαλέγουμε τι είναι καταλληλότερο για τα παιδιά.

Στην επιλογή του υλικού και παιχνιδιού ιδιαίτερη σημασία έχει να

κεντρίζει το ενδιαφέρον του παιδιού π.χ. από τα παιχνίδια των Decroly – Descoedres “ Les jeux educatifs” που ασκούν την παρατήρηση, το διαχωρισμό και τη σύγκριση ,όπως και της Montessori εκείνα που υπηρετούν την άσκηση των αισθήσεων και των μυών ταιριάζουν στην αγωγή των εκπαιδεύσιμων παιδιών .

Το διδακτικό παιχνίδι πρέπει να έχει νόημα, να γίνεται εύκολα αντιληπτό, να πηγάζει από τη ζωή, να έχει κίνηση και να είναι αισθητικά ελκυστικό. Όχι ξερές σειρές και άτυπα πράγματα να αφήνει χώρο δημιουργίας. Το καθένα ν’ ανταποκρίνεται σε ορισμένη ηλικία και δυνατότητα του παιδιού.

Η E Baar χωρίζει το υλικό για παιχνίδι και απασχόληση στις εξής κατηγορίες. 1) Υλικό για δημιουργική διαμόρφωση (στο σχέδιο , στη ζωγραφική) 2) Υλικό για ελεύθερη απασχόληση συναρμογών και οικοδόμησης (με κύβους κ.τ.λ.). 3) Υλικό με χαρακτήρα ορισμένης εντολής για ενσφηνώσεις, συνθέσεις κ.α. 4) Υλικό για οικιακές εργασίες (μαγείρεμα, σιδέρωμα κ.τ.λ.).

Ο Petersen θέτει επτά απαιτήσεις για τα διδακτικά μέσα: 1) την παρακίνηση 2) την σαφήνεια του έργου που θέτει 3) τη δυνατότητα ελέγχου 4) την παρακίνηση για επανάληψη 5) την παρακίνηση για εφαρμογές σε νέες σειρές 6) την ανάγκη για μια ηθική στάση και συμπεριφορά εργασίας και 7) τη δυνατότητα να χρησιμοποιηθεί σαν τεστ, να γνωρίσουμε δηλ το παιδί.

Η αίθουσα διδασκαλίας πρέπει να είναι ένας διδακτικός και παιδαγωγικός χώρος, με μεγάλα παράθυρα, κουρτίνες κ.τ.λ. Όλα πρέπει να είναι σύμφωνα με τους υγιεινούς κανόνες και την ψυχολογική και παιδαγωγική σκοπιμότητα, τραπεζάκια μικρά ατομικά, μεγάλα για ομαδική εργασία, ντουλάπες για το υλικό, ταξιέρες χαμηλά για το υλικό της ημέρας, ράφια, πίνακες κ.α. Στους τοίχους ψηλά στο μέσο να υπάρχουν απλοϊκοί πίνακες με τα χαρακτηριστικά των σημείων το ορίζοντα.

Στη μέση της αίθουσας να υπάρχει μια αμμοδόχος, το πιο σπουδαίο διδακτικό όργανο για την αισθητοποίηση, εποπτεία κ.τ.λ. Το δοχείο να είναι φτιαγμένο με ανοξείδωτη λαμαρίνα ή μολυβένια. Πολλές φορές αφαιρείται η άμμος και προστίθεται άλλο υλικό π.χ. νερό για το παιχνίδι της θάλασσας του λιμανιού κ.α. καθώς και τα εργαλεία της, σπάτουλες, φτυαράκια κ.τ.λ. Στην τάξη πρέπει να υπάρχουν γλάστρες δυο – τρεις γλάστρες, θερμόμετρο, ρολόι.

Στην κατώτερη βαθμίδα και προβαθμίδα απαραίτητο είναι ένα μεγάλο κουκλόσπιτο με επιπλάκια, σκεύη κουζίνας και γενικά όλα τα είδη νοικοκυριού σε μικρά ξύλινα ή πλαστικά μοντελάκια. Στις μεγαλύτερες βαθμίδες μπορούν να υπάρχουν μινιατούρες από μαγαζάκια.

Ειδικοί χώροι α) αίθουσα γενικής χειροτεχνίας, με του πάγκους, τα καθίσματα, τα εργαλεία και το υλικό της. Καλό είναι να υπάρχει ξυλουργικός πάγκος σε μια γωνιά με ένα – δύο σφυράκια κ.α. β) αίθουσα γυμναστικής και ρυθμικής με όλα τα όργανα γ) βιβλιοθήκη μ' ένα τμήμα

με επιστημονικά βιβλία και περιοδικά για το προσωπικό κι ένα τμήμα παιδικής βιβλιοθήκης δ) τμήμα αγωγής λόγου με όλα τα ειδικά μέσα ε) αίθουσα ψυχαγωγίας (θεάτρου, μουσικής κ.α.) έξω από το κεντρικό κτίριο θα δημιουργηθούν α) μια άνετη αυλή για την ελεύθερη κίνηση των παιδιών κατά τα διαλείμματα β) μια παιδική χαρά με κούνιες, τσουλήθρες κ.τ.λ. γ) υπόστεγο, μικρό γήπεδο για γυμναστική, αθλητισμό κ.α. δ) τμήμα προεπαγγελματικής εκπαίδευσης με μικρά εργαστήρια ε) εστιατόριο στ) σχολικός κήπος και ζωοτροφικό τμήμα.

Ο μικρός κήπος είναι μεγάλος βιωματικός κόσμος για το παιδί, εκεί εργάζεται, διδάσκεται και παίζει. Αυτόματα επενεργεί και μορφωτικά .

Λειτουργικά επιδρά με την επαφή του παιδιού και απασχόληση του μ'αυτόν και αισθητικά με τη διαμόρφωση του. Από τον κήπο μπορούν να ξεκινήσουν και να τελειώσουν όλα τα μαθήματα.

Το ειδικό σχολείο πρέπει να είναι εξοπλισμένο με όλα τα σύγχρονα οπτικοακουστικά μέσα διδασκαλίας (Κώστα Γ. Καλαντζή – Διδακτική των ειδικών σχολείων για νοητικά καθυστερημένα άτομα – εκδόσεις βιβλιοπωλείου Α. Καραβια – σελ. 201 – 208)

ΑΙΣΘΗΤΗΡΙΑΚΗ ΑΓΩΓΗ

Αφετηρία για την εκπαίδευση των παιδιών με νοητική καθυστέρηση αποτελεί η άσκηση και εξέλιξη των αισθήσεων. Με την αγωγή των

αισθήσεων επιδιώκεται να δοθεί μεγαλύτερη οξύτητα, ακρίβεια και λεπτότητα. Απαιτείται συστηματική προσπάθεια και κατάλληλο διδακτικό υλικό. Ασκήσεις αισθητηριακής αγωγής που προορίζονται για κανονικά παιδιά νηπιαγωγείου μπορούν με τις κατάλληλες τροποποιήσεις να εφαρμοστούν και στα νοητικώς καθυστερημένων παιδιών (Ιωάννου Ν. Παρασκευόπουλου – Αγωγή των νοητικώς καθυστερημένων – ΟΕΔΒ 1977 σελ. 174)

Αρχίζοντας από την όραση το παιδί διδάσκεται να ξεχωρίζει το φως από το σκοτάδι, τη διαφορά άσπρο και μαύρο. Εκεί που υπάρχει ιδιαίτερη δυσκολία είναι στην αναγνώριση των χρωμάτων στο περιβάλλον. Τα ν.κ. παιδιά δυσκολεύονται ν'αντιληφθούν τα βασικά χρώματα και τις αποχρώσεις τους (ανοιχτό – σκούρο κ.τ.λ.) Επίσης δυσκολία παρουσιάζουν στον εντοπισμό κάποιου χρώματος στο χώρο ή επάνω τους .

Ιδιαίτερη προσοχή δίνεται στην οπτική αντίληψη των διαστάσεων και του σχήματος των σωμάτων και αντικειμένων. Το παιδί εκπαιδεύεται ώστε να καταστεί ικανό ν'αναγνωρίσει μόνο με την όραση, απλά γεωμετρικά σχήματα καθώς και στην αντίληψη των διαστάσεων (μεγάλο – μικρό, ψηλό – χαμηλό). Επίσης ασκείται η παρατηρητικότητά του, στα αντικείμενα (π.χ. λεία επιφάνεια, ανώμαλη κ.α) στην ταύτιση όμοιων αντικειμένων , την κατηγοριοποίησή τους μ'ένα ή δυο χαρακτηριστικά , την αντίληψη σε κενά εικόνα (τι λείπει)

Η δεύτερη αίσθηση για την οποία καταβάλλεται προσπάθεια εκπαίδευσης και εξέλιξής της είναι η ακοή. Το παιδί διδάσκεται ν' αναγνωρίσει φυσικούς και μηχανικούς θορύβους και κρότους π.χ. του κεραυνού, της βροχής, τον κρότο ενός αντικειμένου που πέφτει. Διδάσκεται να ξεχωρίζει το θόρυβο της μοτοσικλέτας, του τρακτέρ, του κομπρεσέρ κ.τ.λ. όπως και τους ήχους του όπλου, του κουδουνιού της πόρτας, της σφυρίχτρας κ.α. Να μπορεί να ξεχωρίζει τους ήχους των διαφόρων μουσικών οργάνων. Κύριο βάρος δίνεται στην εκπαίδευση του παιδιού να μιμείται τους κρότους, θορύβους και τις φωνές, που αποτελεί απόδειξη της ακουστικής του αντίληψης.

Όσον αφορά την όσφρηση, δεν εφαρμόζεται κάποιο συγκεκριμένο πρόγραμμα, αλλά το παιδί εκπαιδεύεται στις διάφορες μυρουδιές: λουλουδιών, φρούτων, αλλοιωμένων φαγητών, φαρμάκων κ.τ.λ. Διδάσκεται να διακρίνει τις ευχάριστες και δυσάρεστες μυρουδιές, ν' αναγνωρίζει αντικείμενα από τη μυρουδιά τους π.χ. ξύλο.

Για την αίσθηση της γεύσης το παιδί διδάσκεται να μπορεί να διακρίνει, φαγητά, φρούτα, ποτά, γλυκά μόνο με τη γεύση. Στόχος είναι να μπορεί να ξεχωρίζει το γλυκό, το πικρό, το αλμυρό και να μπορεί να κάνει τη συσχέτιση ζάχαρη – γλυκό, λεμόνι – ξινό κ.τ.λ.

Αναφορικά με την αφή καταβάλλεται προσπάθεια εκπαίδευσης αυτής της φυσικής ικανότητας στο μέγιστο βαθμό. Η εκπαίδευση ξεκινάει δίνοντας στο παιδί τη δυνατότητα να διακρίνει τις διαφορές, ζεστό –

κρύο, μαλακό – σκληρό, μυτερό κ.α. Ιδιαίτερο βάρος δίνεται στο να μάθει το παιδί να διακρίνει με την αφή, τις διαστάσεις και τα σχήματα (Παναγιώτη – Σαρδάρη – νοητική στέρηση – Κοζάνη 1993 – σελ 68 – 72)

Η αισθητηριακή αγωγή πρέπει να επιδιώκεται με κάθε ευκαιρία, μέσα και έξω από την τάξη. Πρέπει να γίνεται καθημερινά, σε τακτές ώρες ατομικά και ομαδικά (Ιωάννα Ν. Παρασκευόπουλου – Αγωγή των νοητικώς καθυστερημένων – ΟΕΔΒ 1977 – σελ. 175)

ΚΙΝΗΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

Η κινητική αγωγή αποτελεί κύριο μέρος του διδακτικού προγράμματος των νοητικώς καθυστερημένων γιατί θεωρείται ως μέσο ανάπτυξης της διάνοιας. Η κινητική ανάπτυξη τείνει να συμβαδίζει με την νοητική ανάπτυξη. Έχει παρατηρηθεί ότι ν.κ. παιδιά που παρουσιάζουν μεγάλη κινητική καθυστέρηση παρουσιάζουν ταυτόχρονα και μεγάλη νοητική καθυστέρηση.

Αδιαμφισβήτητη είναι η συμβολή της κινητικής ανάπτυξης στην προετοιμασία των ν.κ. για την επαγγελματική τους αποκατάσταση ένας από τους κυριότερους παράγοντες επαγγελματικής προσαρμογής είναι ο βαθμός κινητικής ανάπτυξης. Κινητικές ικανότητες που αποτελούν προϋπόθεση για την εκτέλεση μιας εργασίας με ακρίβεια και ταχύτητα

από τα ν.κ. άτομα είναι: η αντοχή, η ταχύτητα και ο συντονισμός των κινήσεων στα δάχτυλα, στα χέρια, στα πόδια και στον κορμό.

Ένα πρόγραμμα κινητικής αγωγής πρέπει να περιλαμβάνει ασκήσεις και για τις τρεις αυτές ικανότητες . Σπουδαιότατο μέσο κινητικής αγωγής είναι η γυμναστική. Ένα πρόγραμμα σωματικής αγωγής πρέπει να αρχίζει από τις γενικές κινήσεις και να προχωράει στις λεπτότερες (Ιωάννου Ν. Παρασκευοπουλου – Αγωγή των νοητικώς καθυστερημένων – ΟΕΔΒ 1977 σελ 175 – 176)

Η κινητική αγωγή χωρίζεται σε τρία μέρη: α) την κανονική σωματική αγωγή , η οποία είναι αθλητικά προσανατολισμένη και είναι ανάλογη της εξελικτικής ηλικίας του παιδιού. Γυμνάζει όλο το σώμα και η διεξαγωγή της μπορεί να γίνει με όργανα και χωρίς β) θεραπευτική γυμναστική . Ασχολείται και αποσκοπεί στη βελτίωση σωματικών κινητικών ελαττωμάτων. Γίνεται χρήση θεραπευτικών ασκήσεων, ισχυροποιούνται ορισμένα μέλη, επίδραση στο μυϊκό τόνο κ.τ.λ. χρησιμοποιούνται ορθοπεδικά μέσα που μπορεί να συνοδεύονται και από μουσική γ) σκόπιμη ρυθμική ψυχοκινητική αγωγή. Το κέντρο βάρους βρίσκεται στην αδυναμία συναρμογής των κινήσεων. Γίνεται χρήση του παιχνιδιού, του χορού, της ρυθμικής σε ομαδική μορφή και παντομίμα. Μαθαίνεται στο παιδί να κυριαρχεί στο σώμα του σαν εκφραστικό μέσο, σαν όργανο βίωσης και κατάκτησης χωροχρονικής. Συνιστάται για παιδιά συνεσταλμένα, δειλά, αρνητικά κ.α. πρέπει να γίνεται καταμερισμός της εργασίας και πάντοτε σύμφωνα με τις δυνατότητες του παιδιού.

Κάποιες αρχές που πρέπει να διέπουν την κινητική αγωγή είναι :

- 1) Δεν πάμε για κινητικά επιτεύγματα , για ποσότητα έργου, για ρεκόρ
Μας ενδιαφέρει ο δρόμος προς το επίτευγμα , παρά το ίδιο. Ο δρόμος
προς το επίτευγμα είναι το ξύπνημα του ενδιαφέροντος του παιδιού
για την κίνηση, η χαρά γι' αυτήν για το παιχνίδι, το τρέξιμο κ.τ.λ. Οι
κινήσεις του τότε θα γίνουν πιο επιδέξιες "κυριαρχημένες"
- 2) Η ειδική κινητική αγωγή υπηρετεί ολόκληρο τον άνθρωπο , την
προσωπικότητα του παιδιού. Δεν ασκούνται ορισμένα σωματικά
όργανα, απλά το μυϊκό σύστημα . Βέβαια θα γίνει προσπάθεια
διόρθωσης μια κακής στάσης του σώματος κ.τ.λ. θα γίνουν
φυσιοθεραπευτικές , κινησιοθεραπευτικές ασκήσεις. Όλα αυτά
γίνονται σε παιδαγωγικές μορφές παιχνιδιού, μίμησης κινήσεων απ' τη
ζωή με νόημα.
- 3) Δεν κάνουμε "σωματική αγωγή" στο νόημα του κανονικού σχολείου .
Δεν βάζουμε ως τελικό σκοπό τη φυσική κίνηση, την κανονική , την
ωραία κίνηση αλλά τείνουν προς αυτά.
- 4) Κάθε διαταραχή, κάθε αδυναμία στην προσωπικότητα εξωτερικεύεται
κατά ένα οποιοδήποτε τρόπο στη κινητική του ζωή. Η κίνηση
φανερώνει ολόκληρο τον άνθρωπο. Η κινητική αγωγή επιδρά στο
σύνολο του ψυχοσωματικού μηχανισμού του παιδιού. Δεν διαπλάθει

μόνο το σώμα, δεν συντηρεί και στεριώνει μόνο την υγεία, δεν εθίζει σε κυριαρχημένη κίνηση και ηρέμηση που τόσο μεγάλη αξία έχουν για τη ζωή, αλλά ασκεί το θάρρος, την υπομονή, το αίσθημα της τάξεως, την κοινωνικότητα, την αυτοπεποίθηση και τη χαρά της ζωής. Ασκεί τη μνήμη και γενικά όλο στο συναισθηματικό και νοητικό κόσμο του παιδιού. (Κώστας Σ. Καλαντζής – Διδακτική των ειδικών σχολείων για νοητικά καθυστερημένα παιδιά – βιβλιοπωλείο .Α. Καραβια – σελ. 166 – 171)

ΣΥΝΗΘΕΙΕΣ ΚΑΙ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ ΑΥΤΟΕΞΥΠΗΡΕΤΗΣΗΣ– ΥΓΙΕΙΝΕΣ ΣΥΝΗΘΕΙΕΣ

Ένας πολύ σημαντικός τομέας του προγράμματος αγωγής των νοητ. καθυστερημένων είναι η απόκτηση συνηθειών και δεξιοτήτων αυτοεξυπηρέτησης . Σκοπός του τομέα αυτού είναι η ανάπτυξη στο παιδί βασικών δεξιοτήτων και συνηθειών που είναι απαραίτητες για τη διατήρηση του στη ζωή χωρίς την ανάγκη συνεχούς παρουσίας και βοήθειας άλλων.

Τα κύρια στοιχεία του διδακτικού αυτού τομέα είναι : οι συνήθειες υγιεινής που πρέπει να γίνουν ρουτίνα στη ζωή του παιδιού: πλύσιμο, χεριών - δοντιών, σώματος κ.α. , φροντίδα ενδυμάτων, υγιεινή ένδυση

κατά εποχή , σωστή διατροφή, γνώσεις για τις ασθένειες (συνήθειες, μεταδοτικές, πρόληψη, θεραπεία) για τις μολύνσεις καθώς επίσης και για τους κινδύνους στο σπίτι , χρήση δημοσίων υπηρεσιών κ.τ.λ.

Για την απόκτηση αυτών των συνηθειών τα ν.κ. άτομα απαιτούν ειδική άσκηση, βοήθεια και χρόνο. Ο τρόπος διδασκαλίας τους απαιτεί ιδιαίτερη προσοχή. Πρέπει να ξεκινά πάντα από μια πραγματική αφορμή. Τα παιδιά μαθαίνουν ευκολότερα όταν υπάρχει ευχάριστη ατμόσφαιρα και όταν η δραστηριότητά τους καταλήγει στην ικανοποίηση μιας ανάγκης. Ο δάσκαλος πρέπει να διαθέτει ευαισθησία και φυσικότητα, να μη υποτιμά το παιδί.

Τα ν.κ. παιδιά παρουσιάζουν δυσκολία να εκτελέσουν ακόμη και απλές λεκτικές οδηγίες. Η αποτελεσματικότερη μέθοδος μάθησης είναι η επίδειξη και μίμηση. Η ζωή στο σχολείο πρέπει να είναι οργανωμένη σε μια σειρά ενεργειών που να επαναλαμβάνονται με τον ίδιο τρόπο καθημερινά π.χ. κατά την είσοδο – έξοδο από την τάξη, στην πρωινή προσευχή κ.α. Αλλαγές στις καθημερινές συνήθειες, επιφέρουν σύγχυση στο παιδί.

Κάθε μια συνήθεια – δεξιότητα πρέπει να διδάσκεται με τον πιο απλό τρόπο και σταδιακά . Σε όλη τη διάρκεια της διδασκαλίας πρέπει ο δάσκαλος να καταβάλλει κάθε δυνατή προσπάθεια ώστε τα παιδιά να επιτυγχάνουν , έτσι αποφεύγεται το αίσθημα αποτυχίας . Στη σχολική ζωή δίνονται πολλές ευκαιρίες για την απόκτηση αυτών των συνηθειών.

Η συνεργασία του δασκάλου με την οικογένεια των παιδιών είναι πολύ σημαντική . Οι γονείς πρέπει να βοηθήσουν στη προσπάθεια αυτή με άσκηση των παιδιών στο σπίτι (Ιωάννου Ν. Παρασκευοπουλου – Αγωγή των νοητικώς καθυστερημένων – ΟΕΔΒ 1977 – σελ. 178 – 180 , Κώστα Γ. Καλαντζή – Διδακτική των ειδικών σχολείων για νοητι. Καθυστερημένα παιδιά – έκδοση βιβλιοπωλείου Α. Καραβία – σελ 161 – 162)

ΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ

Τελικός σκοπός της αγωγής των νοητ. καθυστερημένων παιδιών είναι η κοινωνική τους ένταξη. Προϋπόθεση για την κοινωνική ένταξη αποτελεί η κοινωνική προσαρμογή , η οποία αναφέρεται σε μορφές συμπεριφοράς κατά τη συναναστροφή τους με τους άλλους ανθρώπους , οι οποίες είναι απαραίτητες για να γίνει αποδεκτό από την κοινωνική ομάδα.

Η αποδοχή του εξαρτάται από ποικίλους παράγοντες: Το άτομο πρέπει να έχει μια εξωτερική εμφάνιση ανεκτή (κατάλληλα, περιποιημένα ρούχα, κόμη κ.α.) θα πρέπει η εξωτερική του εμφάνιση να δημιουργεί θετική εντύπωση .

Η εξωτερική μορφή συμπεριφοράς είναι πολύ σημαντική , δεν αρκεί να είναι κάποιος τίμιος , να μην κλέβει κ.τ.λ. Οι κανόνες πολιτισμένης συμπεριφοράς περιέχουν προδιαγραφές. Πως πρέπει να στεκόμαστε

σ' ένα δημόσιο χώρο, τη συμπεριφορά που πρέπει να έχουμε στο τραπέζι , χρησιμοποίηση την κατάλληλη στιγμή το "ευχαριστώ", "συγνώμη", "παρακαλώ" ανταλλαγή ευχών στις γιορτές κ.τ.λ.

Πολύ σημαντικές θεωρούνται οι γνώσεις οικονομικού προγραμματισμού. Το παιδί πρέπει να διδαχτεί να γνωρίζει τους οικονομικούς πόρους της οικογένειας καθώς και τις ανάγκες της οι οποίες πρέπει να καλυφθούν πρέπει να γνωρίζει τις υποχρεώσεις και τα δικαιώματα του στην οικογένεια.

Επίσης να γνωρίζει τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του σαν πολίτης. Να ξέρει τι είναι κράτος, τον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας του, γνώση των υποχρεώσεων του σ' αυτή. Να γνωρίζει τα διάφορα εκπαιδευτικά ιδρύματα, τις υπηρεσίες και οργανισμούς (ΟΤΕ , ΔΕΗ, ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΑ, ΠΥΡΟΣΒΕΣΤΙΚΗ κ.α) τους ασφαλιστικούς οργανισμούς .

Προσπάθεια πρέπει να καταβάλλεται για τη σωστή χρήση και οργάνωση του ελεύθερου χρόνου του παιδιού (ψυχαγωγία, ενημέρωση κ.α.)

Το παιδί πρέπει να κατακτήσει τις κοινωνικές αξίες δηλ. ευπρέπεια και σεβασμό στους προϊστάμενους του, στους συναδέλφους σεβασμός στην ξένη περιουσία και τα δικαιώματα των άλλων κ.τ.λ.

Βασικό στον τομέα αυτό είναι ν' αποκτήσει το παιδί εκείνες τις συμπεριφορές που θα κατακτήσουν δυνατή τη συμβίωση και τη

συνεργασία τους με τους άλλους. Τα σημαντικότερα χαρακτηριστικά και προτερήματα που πρέπει ν'αποκτήσει το παιδί, με νοητ. καθυστέρηση είναι: - Να κατανοήσει τι είναι καλό, τι κακό, τι δίκαιο, τι άδικο, να καλλιεργηθεί η ικανότητά του να ενεργεί σωστά – Να διδάχτεί το συναίσθημα της αγάπης και εμπιστοσύνης προς τους ανθρώπους και τη φιλία – Να μάθει καλή συμπεριφορά προς τους άλλους και συνήθειες πολιτισμένων σχέσεων με τους άλλους – Να αναπτυχθεί η ικανότητα να συμμετέχει σε κοινές δραστηριότητες , αναλαμβάνοντας ευθύνες, να υπακούει και να εκτελεί οδηγίες , να συμμετέχει δηλ. σε ομαδική ζωή. – Να αποκτήσει την ικανότητα συγκράτησης εγωιστικών ενεργειών – Να συνειδητοποιήσει ότι δεν μπορεί να κάνει πάντα ό,τι θέλει – Να μάθει να σέβεται τους κανόνες είτε παιχνιδιού, είτε εργασίας και να πειθαρχεί σ'αυτούς – Να καλλιεργήσει τη συνήθεια της συντροφικότητας και της φιλίας , να συμερίζεται τη χαρά και τη λύπη των φίλων του – Να μάθει να πηγαίνει μόνο του και να κάνει μικρές αγορές – Να μάθει τους κανόνες της συζήτησης – Να μάθει να τρώει σωστά μόνος του, να περιποιηθεί καλεσμένους (Παναγιώτη Σερδάρη – νοητική στέρωση η φύση του χαρακτήρα της, παιδαγωγική αντιμετώπιση –Κοζάνη 1993 – σελ. 79 – 81, Ιωάννου Ν. Παρασκευοπουλου – Αγωγή των νοητικώς καθυστερημένων – ΟΕΔΒ 1977 – σελ 181 – 186, Κώστα Γ. Καλαντζή – Διδακτική των ειδικών σχολείων για νοητικά καθυστερημένα παιδιά – έκδοση Α. Καραβια – σελ. 159 – 162)

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑ:

Τα καλλιτεχνικά μαθήματα είναι μια άμεση κοινωνική και ψυχική καλλιέργεια και άσκηση. Τέτοια μαθήματα είναι – η μουσική, το τραγούδι, η απαγγελία, ο χορός, η ρυθμική γυμναστική, το παιχνίδι, το σχέδιο, το θέατρο. Την ιδιαίτερη σημασία τους τη βλέπουμε και στον αρχαίο ελληνικό μύθο όπου οι μούσες θεράπευσαν την Αγάπη το νοητικά καθυστερημένο παιδί του Βασιλιά Μελίππου.

Στο ειδικό σχολείο κύρια μαθήματα θεωρούνται τα καλλιτεχνικά και όχι τα “γράμματα”. Τα καλλιτεχνικά μαθήματα μπορούν να ονομαστούν και “μαθήματα της προσωπικότητας”, είναι αυτά που βάζουν τα θεμέλια και το σκελετό για να σταθεί και να υψωθεί ισόρροπα το παιδί, όσο βέβαια επιτρέπουν οι δυνατότητές του.

Την κάθε παιδαγωγική και διδακτική ενέργεια πρέπει να τη διαποτίζουν το μέτρο, ο ρυθμός, η μελωδία, το χρώμα, η κίνηση γιατί απελευθερώνουν και αποφορτίζουν το παιδί, το ισορροπούν, υψώνουν την αυτοπεποίθησή του. Το σχέδιο (ιχνογραφία), η ζωγραφική, το τραγούδι, η μουσική, ο χορός δεν διδάσκονται για ανάδειξη δεξιοτεχνών και επαγγελματιών αλλά σαν τρόπος κατανόησης του περιβάλλοντος με τα εκφραστικά μέσα και σαν μέσα ηρέμησης της προσωπικότητας του παιδιού στη μουσική π.χ δεν θα διδαχτούν νότες αλλά το παιδί θα

ασκήσει την ακοή του και τη φωνή του .Καλό είναι να δημιουργηθεί και μια χορωδία και ορχήστρα με αυτοσχέδια όργανα.

Επισκέψεις σε μουσεία, πινακοθήκες, αρχαιολογικούς χώρους , καθώς και η παρακολούθηση παιδικού θεάτρου, κουκλοθέατρου, κ.τ.λ. δεν πρέπει να λείπουν από το πρόγραμμα.

Όσον αφορά το σχέδιο και την πλαστική αρχικά πρέπει να είναι ελεύθερα. Το παιδί στην αρχή εκφράζει τα βιώματα και παραστάσεις του . Στη συνέχεια θα γίνει κατευθυνόμενο γιατί το παιδί πρέπει να μάθει την τεχνική της επεξεργασίας του υλικού και τη χρήση ειδικών οργάνων. (Κώστα Γ. Καλαντζή – Διδακτική των ειδικών σχολείων για νοητικά καθυστερημένα παιδιά – έκδοση .Α Καραβια 1973 σελ. 163 – 166.

ΤΕΧΝΙΚΑ ΧΕΙΡΟΤΕΧΝΙΚΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑ:

Στα τεχνικά μαθήματα ανήκουν γενικά όλη η σχολική χειροτεχνία με κάθε υλικό, καθώς και η κηπουρική απασχόληση και οι οικοκυρικές εργασίες.

Πολλά παιδιά είναι αδύναμα σωματικά, αλλά αδέξια, όλα όμως πρέπει ν' ασκήσουν τις πρακτικές – κινητικές δεξιότητές τους. Η χειροτεχνία από την κατώτερη βαθμίδα έχει πρώτη θέση . Δίνει την εμπειρία της υλοποίησης της γνώσης και σαν άσκηση δεξιοτήτων, και σαν δρόμος προσπέλασης της προσωπικότητας.

Αρχικά το παιδί δημιουργεί από το βιωματικό και παραστατικό του κόσμο. Υπάρχει το αυθόρμητο . Μετέπειτα γίνεται και τεχνικά κατευθυνόμενο . Η γνωριμία με το υλικό, η εκμάθηση της τεχνικής και η χρήση των εργαλείων είναι βασική.

Τα παιδιά πρέπει να γνωρίσουν όλα τα υλικά ξεκινώντας από τον πυλό και καταλήγοντας στα πιο πολύπλοκα , όλους τους τρόπους επεξεργασίας , πρώτα όσα γίνονται με το χέρι κι έπειτα όσα γίνονται με το χέρι και εργαλεία . Γι'αυτό πρέπει να μάθουν τον χειρισμό απλών εργαλείων

Στο ειδικό σχολείο πρέπει να υπάρχει μια αίθουσα γενικής χειροτεχνίας με υπεύθυνο ειδικευμένο παιδαγωγό στη σχολική χειροτεχνία . Δεν επιδιώκεται η δημιουργία έργων για επιδείξεις. Ο δρόμος που οδηγεί στο έργο είναι πιο σπουδαίος από το ίδιο έργο. (Κώστα Γ.Καλατζή – Διδακτική των ειδικών σχολείων για νοητικά καθυστερημένα παιδιά – έκδοση Α. Καραβια – σελ. 171 – 175)

ΦΥΣΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΚΗ – ΧΗΜΕΙΑ

Όσον αφορά τη διδασκαλία των παιδιών στον τομέα αυτό , αρχίζει με τη γνωριμία τους με τα ζώα και φυτά, τα πιο χρήσιμα. Είναι σημαντικό και απαραίτητο να διατηρούνται μερικά ζώα στο χώρο του σχολείου. Καθώς και γνώση σχετικά με την περιποίηση φυτών εσωτερικού και εξωτερικού χώρου.

Επίσης γνώσεις αναφορικά με τις τροφές , νωπές, κονσερβοποιημένες, εγχώρια προϊόντα και ξένα. Για τα υλικά – πρώτες ύλες που βρίσκουμε στη γη (ορυκτά , μέταλλα, κάρβουνο κ.α) που βρίσκονται και τη διαδικασία επεξεργασίας τους.

Από τον τεχνικό κόσμο σχετικά με εργαλεία, συσκευές, μηχανές, για τη χρησιμότητά τους και τρόπους προφύλαξης από πιθανούς κινδύνους . Σχετικά με τον ηλεκτρισμό και τις εφαρμογές του (κίνηση , θέρμανση κ.α.) Το νερό, κίνηση, υδραυλικές εγκαταστάσεις στο σπίτι, υδραγωγείο. Για τη θερμοκρασία , θέρμανση στο σπίτι, συσκευές κλιματισμού, γενικά κλίμα, μετεωρολογικές παρατηρήσεις κατά εποχή, φυσικά φαινόμενα κ.τ.λ.

Όσον αφορά τον τομέα της χημείας , γνωριμία κάποιων στοιχείων (οξυγόνο, φωταέριο κ.τ.λ.) Ορισμένες φυσικές και χημικές λειτουργίες που μπορούν να δουν τα παιδιά με την παρατήρηση και πειράματα, τα οποία πρέπει να είναι απλά και συγκεκριμένα.

Αυτά επιτυγχάνονται κυρίως με επισκέψεις σε μουσεία, ζωολογικούς κήπους , εγκαταστάσεις ζώων, σε περιβόλια, κ.τ.λ. καθώς και μέσα από βιβλία που απλά μιλούν για ανακαλύψεις – εφευρέσεις με τη γνωριμία της φύσης και της ζωής σ' αυτήν τα παιδιά μαθαίνουν να την αγαπούν (Κώστα Γ. Καλαντζή – Διδακτική των ειδικών σχολείων για νοητικά καθυστερημένα παιδιά – έκδοση Α . Καραβια – σλ. 154 – 155

ΙΣΤΟΡΙΑ

Τα νοητικώς καθυστερημένα παιδιά δεν μπορούν να καταλάβουν την ιστορική συνάφεια , ότι παρελθόν – παρόν – μέλλον είναι στενά συνδεδεμένα . Η διδασκαλία της ιστορίας γίνεται περισσότερο με εικόνες, βιωματικά και όχι με λόγια ευκαιρίες γι' αυτό υπάρχουν πολλές (εθνικές εορτές, επέτειοι, μνημεία κ.τ.λ.) με διηγήσεις , επισκέψεις σε εθνομολογικά και λαϊκά μουσεία, μεγάλο ρόλο παίζουν οι αναπαραστάσεις και δραματοποιήσεις.

Οι γιορτές μπορούν να γίνονται ανά τάξη, σε μεγάλη σχολική ομάδα, συμμετοχή ακόμη και σε γιορτές της κοινότητας,

Με τη διδασκαλία της ιστορίας δεν προσφέρεται μόνο εθνική αγωγή , δεν κάνει μόνο τον καλό πατριώτη αλλά και το σωστό πολίτη. (Κώστα Γ. Καλατζή – Διδακτική των ειδικών σχολείων για νοητικά καθυστερημένα παιδιά – έκδοση Α. Καραβια – σελ 156 – 157).

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ

Η θρησκευτική αγωγή αποσκοπεί στη δημιουργία στο ν.κ. παιδί μιας πίστης που θα είναι απλή , και θα του δίνει ψυχική ευφορία, ασφάλεια

και ελπίδα. Το παιδί πρέπει να γνωρίσει απλές και βασικές γνώσεις και να εθιστεί στη συμμετοχή στη θρησκευτική ζωή.

Η ύλη του τομέα αυτού πρέπει να είναι πολύ προσεκτικά διαλεγμένη. Η θρησκευτική αγωγή είναι από τα πιο δύσκολα μαθήματα γιατί κινείται στη σφαίρα του αφηρημένου. Το κέντρο βάρους είναι η θρησκευτική αγωγή, η ηθικοκοινωνική αγωγή και όχι το πλήθος των γνώσεων.

Σημαντικό ρόλο στη διδασκαλία έχουν οι διηγήσεις και με αφορμή εορτών υπόδηση ρόλων και αναπαραστάσεις. Επίσης το παιδί θα γνωρίσει τις εκκλησίες, τα μοναστήρια και ξωκλήσια της περιοχής του, την ιστορία τους, τους ιερείς και την ιεραρχία τους καθώς και τις εκκλησιαστικές λειτουργίες. Μέσα στην εκκλησία μπορεί να διδαχτεί τα μέρη της, τα ιερά σκεύη, και τα άμφια. Η σχολική ζωή παρέχει ευκαιρίες συμπεριφοράς σύμφωνα με τα θρησκευτικά πρότυπα αλληλοβοήθεια, αλληλεγγύη προς τους συμμαθητές (Κώστα Γ. Καλαντζη – Διδακτική των ειδικών σχολείων για νοητικά καθυστερημένα παιδιά – έκδοση Α. Καραβια 1973 – σελ. 157 – 159).

ΑΡΙΘΜΗΤΙΚΗ

Σημαντική προσπάθεια καταβάλλεται για τη διδασκαλία της αριθμητικής, γιατί αυτές οι γνώσεις εξυπηρετούν βασικές ανάγκες του

ατόμου στην καθημερινή του ζωή. Δεν υπάρχει επάγγελμα, τέχνη και μορφή ζωής που να μην απαιτούν στοιχειώδης γνώσεις αριθμητικής.

Η διδακτική ύλη πρέπει να είναι συγκεκριμένη και να πηγάζει από πραγματικές καταστάσεις της καθημερινότητας.

Η διδασκαλία πρέπει να περιλαμβάνει τέσσερις τομείς α) απόκτηση βασικού λεξιλογίου ποσοτικών εννοιών β) αισθητοποίηση των πρώτων αριθμών και εκμάθηση απλών αριθμητικών πράξεων γ) κατανόηση των μονάδων μέτρησης, των κλασμάτων και δεκαδικών αριθμών δ) κατανόηση και λύση απλών πρακτικών προβλημάτων

Το διδακτικό πρόγραμμα περιλαμβάνει τρία στάδια:

- 1) Το προπαρασκευαστικό . Το πρόγραμμά του περιλαμβάνει τη διδασκαλία των εννοιών του μεγέθους (μεγάλο , μικρό κ.α) , του ποσού (πολλά , λίγα κ.τ.λ.) , της θέσεις στο χώρο (πάνω , κάτω κ.α.) του χρόνου (πριν , μετά πρωί βράδυ κλπ.) της απόστασης (κοντά μακριά κ.α.) επίσης περιλαμβάνει την εκμάθηση και χρήση αριθμητικών συμβόλων, τη χρήση ημερολογίου κ.τ.λ.

Η ύλη αποτελείται από 618 συγκεκριμένες γνώσεις και δεξιότητες που έχουν διαρρυθμιστεί σε εξελεγκτική σειρά με βάση την κλίμακα της νοητικής ηλικίας.

- 2) Αισθητοποίηση των αριθμών και εκμάθηση αριθμητικών πράξεων. Η συστηματική διδασκαλία της αριθμητικής πρέπει ν' αρχίζει όταν το παιδί έχει τουλάχιστον νοητική ηλικία επτά ετών. Η αισθητοποίηση γίνεται σταδιακά από συγκεκριμένα αντικείμενα προς τα αφηρημένα σύμβολα. Έχει τέσσερα στάδια α) των πραγματικών αντικειμένων β) της απεικόνισης των αντικειμένων όπου τα πραγματικά αντικείμενα αντικαθίστανται από τις εικόνες τους γ) των σχηματικών παραστάσεων όπου τ' αντικείμενα και οι εικόνες τους αντικαθίστανται από στιγμές κύκλους, γραμμές και δ) των αφηρημένων αριθμητικών συμβόλων.

Όσον αφορά τις αριθμητικές πράξεις διδάσκονται μόνο τα βασικά στοιχεία δηλ. πρόσθεση, αφαίρεση, πολλαπλασιασμός και διαίρεση ακέραιων αριθμών, η διαχείριση χρημάτων κ.τ.λ.

- 3) Εφαρμογή σε πρακτικές καταστάσεις : εδώ επιδιώκεται η χρήση των αριθμητικών γνώσεων σε καταστάσεις της καθημερινότητας . Μια μέθοδος είναι η απομίμηση μαγαζιού που υπάρχει στην τάξη και τα παιδιά ασκούνται στη διαχείριση χρημάτων . Επίσης περιλαμβάνονται απλές επαγγελματικές διαδικασίες της ζωής : αποδοχές, κόστος, ενοίκια, φόροι κ.τ.λ.

Για την πλήρη κατανόηση των αριθμητικών και ποσοτικών εννοιών είναι απαραίτητη η χρησιμοποίηση πλούσιου εποπτικού υλικού. Το υλικό που μπορούν να χρησιμοποιούν τα παιδιά στα θρανία τους είναι:

κουμπιά, χρήματα, κομματάκια χαρτί, για την κατανόηση πράξεων με δεκαδικούς αριθμούς ο δάσκαλος μπορεί να χρησιμοποιεί: φρούτα, μπισκότα, κορδέλες, μέτρα. Για την κατανόηση αριθμητικών εννοιών και συμβόλων μπορούν να χρησιμοποιηθούν εικόνες , χάρτες βιβλιάρια τραπεζών κ.τ.λ.

Στην ανώτερη βαθμίδα ιδιαίτερη είναι η απασχόληση με τη διαχείριση του χρήματος είναι σημαντικό για το μαθητή να κατανοήσει την αξία του και να μάθει τη σωστή χρήση του στη ζωή (Ιωάννοι Ν. Παρασκευοπουλου – Αγωγή των νοητικών καθυστερημένων - ΟΕΔΒ 1977 σελ. 195 – 198.

ΓΕΩΜΕΤΡΙΑ

Ο ειδικός μαθητής πρέπει να εξοικειωθεί με τις γεωμετρικές μορφές (τετράγωνο, κύκλος κ.α.) να γνωρίσει τον χειρισμό τους και την εφαρμογή τους στη ζωή (να υπολογίζει, να μετρά) Οι βασικές πρακτικές στοιχειώδεις γνώσεις της επιπεδομετρίας και στερεομετρίας είναι απο τις πιο σημαντικές στην ζωή. Στην κατώτερα βαθμίδα αρχίζει α) ο προσανατολισμός στο χώρο (μικρό – μεγάλο, ανάμεσα – πλάι) β) η εποπτεία του χώρου (παρατήρηση, επαφή), χαρακτηρισμός (στρογγυλό σαν μπάλα), το μήκος , το ύψος (απλές διαστάσεις) . Στη μέση βαθμίδα περνάει γ) στην παράσταση του χώρου (επιφάνεια, δύο διαστάσεις) ,

επιφάνεια ίσια, κύρτη κ.α. επίδειξη και περιγραφή επιφανειών , χρησιμοποίηση χάρακα, κόψιμο με ψαλίδι σχήματα, κατασκευή σχημάτων από υλικά. Στην ανωτέρα βαθμίδα δ) έρχονται σε επαφή με τον ίδιο το χώρο, μεγαλύτερη εμβάθυνση στην εποπτεία του χώρου, γίνεται γεωμετρική αναγνώριση (τι σχήμα είναι) περιγραφή, σύγκριση, χρησιμοποίηση . Στην επαγγελματική βαθμίδα ολοκληρώνονται οι γεωμετρικές γνώσεις , φθάνοντας ως τις δυνατότητες του παιδιού και τις απαιτήσεις τους μελλοντικού επαγγέλματος (Κώστα Γ. Καλαντζή – Διδακτική των ειδικών σχολείων για νοητικά καθυστερημένα παιδιά – έκδοση Α. Καραβια – σελ. 181 – 184.

ΓΛΩΣΣΙΚΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑ

Αν και ιδιαίτερη βαρύτητα στη διδασκαλία των νοητικά καθυστερημένων παιδιών δίνεται στην κοινωνική τους ένταξη και επαγγελματική αποκατάσταση , δεν πρέπει να αγνοούνται τα γλωσσικά μαθήματα (ανάγνωση, γραφή) γιατί είναι απαραίτητα για την αντιμετώπιση των καθημερινών προβλημάτων.

Για να μπορέσουν ν' αποκτήσουν αυτές τις δεξιότητες προφορικής και γραπτής επικοινωνίας απαιτείται ένα καλά οργανωμένο πρόγραμμα διδασκαλίας καθ' όλη τη διάρκεια της φοίτησής τους.

Η διδασκαλία της ανάγνωσης αποσκοπεί: α) στην προφύλαξη από κίνδυνους β) στην απόκτηση και παροχή πληροφοριών γ) στην ψυχαγωγία του παιδιού.

Ένα πλήρες πρόγραμμα περιλαμβάνει τρία στάδια:

1) **Το προπαρασκευαστικό** . Στόχος του είναι η καλλιέργεια της γενικής ψυχοκινητικής ωριμότητας , η οποία είναι απαραίτητη για τη διδασκαλία της ανάγνωσης. Η εκμάθηση ανάγνωσης προϋποθέτει οπτική μνήμη, συντονισμό κινήσεων , άσκηση ματιών, σωστή άρθρωση και προφορά καθώς και ένα πλούσιο λεξιλόγιο. Σύμφωνα με τον S.A. Kirk βασικά στοιχεία του σταδίου αυτού είναι : εκδρομές , μορφωτικές επισκέψεις, συλλογές βιβλίων και εικόνων , ακρόαση ιστοριών, τις οποίες λέει ο δάσκαλος ή τα ίδια τα παιδιά, σύνδεση λέξεων με εικόνες αντικειμένων και δραστηριοτήτων, δραματοποίηση ιστοριών, κατασκευή και χρήση πρόχειρων τετραδίων, κατασκευή πινακίδων π.χ. «κίνδυνος» , «ησυχία» κ.τ.λ. , σύνταξη ευχετήριων καρτών, συμμετοχή σε ρυθμικές δραστηριότητες κ.α.

Βασικό μέλημα στο στάδιο αυτό είναι η απόκτηση δεξιοτήτων ομιλίας και ακρόασης . Η ομιλία είναι αναντικατάστατο όργανο της πρακτικής ζωής του ατόμου, καθοριστικό της σχέσης του με τους συνανθρώπους του και αποφασιστικής σημασίας για την κοινωνική ένταξη και επιβίωσή του . Με την ομιλία θα μπορεί να εξηγεί τα γεγονότα και φαινόμενα να εκφράζει τον εσωτερικό του κόσμο.

Η ειδική αγωγή προσπαθεί να διευρύνει το λόγο των παιδιών να εμπλουτίσει το λεξιλόγιο, να οργανώσει την ομιλία συντακτικά και γραμματικά. Τα παιδιά δεν μαθαίνουν συντακτικούς κανόνες αλλά το ξύπνημα της ανάγκης και της χαράς για έκφραση, για ανακοίνωση , για ερωτήσεις και για διάλογο.

Η γλώσσα μαθαίνεται μέσω της ακοής και γι' αυτό το παιδί, πρέπει ν' ακούει μια καθαρή , σωστή και υποδειγματική ομιλία από τον δάσκαλο. Τελικός σκοπός είναι η κατάκτηση της ομιλίας.

2) Διδασκαλία πρώτης ανάγνωσης και γραφής

Πριν αρχίσει η συστηματική διδασκαλία στο στάδιο αυτό, ο δάσκαλος πρέπει να είναι βέβαιος ότι το παιδί διαθέτει την απαιτούμενη ωριμότητα ενδείξεις της ετοιμότητας του παιδιού να διδαχτεί την ανάγνωση είναι : έκδηλη περιέργεια για τα βιβλία και επιθυμία για ανάγνωση, ικανότητα να διαβάζει λέξεις, ικανότητα να εκφράζει τις ιδέες του, ικανότητα να παρατηρεί και να συγκεντρώνεται όταν κάποιος του μιλάει κ.α. πρέπει να έχει νοητική ηλικία τουλάχιστον έξι ετών. Κατά τη διδασκαλία πρέπει να χρησιμοποιούνται αυτοσχέδια αναγνωστικά βιβλία με θέματα από τις εμπειρίες των παιδιών , με κατάλληλα προσαρμοσμένο λεξιλόγιο. Όσον αφορά τη γραφή πρέπει να είναι τύπου κι όχι πλάγια. Ιδιαίτερη σημασία δίνεται στην ακρίβεια και ευαναγνωσία και όχι στην ταχύτητα.

3) Εφαρμογή της ανάγνωσης σε πρακτικές καταστάσεις.

Στο στάδιο αυτό γίνεται σταθεροποίηση και επέκταση της αναγνωστικής ικανότητας στην πρακτική ζωή. Στις περιπτώσεις που παρατηρούνται αναγνωστικές δυσκολίες εφαρμόζεται θεραπευτική. Τα βιβλία που χρησιμοποιούνται πρέπει να είναι απλά, συγκεκριμένου θέματος και το λεξιλόγιο ν'αναφέρεται στην επαγγελματική ζωή (Κώστα Γ. Καλαντζή – Διδακτική των ειδικών σχολείων για νοητικά καθυστερημένα παιδιά – έκδοση Α. Καραβια – σελ. 184 – 194, Ιωάννου Ν. Παρασκευόπουλου – Αγωγή των νοητικών καθυστερημένων – ΟΕΔΒ 1977 σελ. 190 – 195)

ΕΙΔΙΚΕΣ ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΕΣ– ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΕΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

Σκοπός αυτών των ασκήσεων είναι α) να εθίσουν τα παιδιά σε ορισμένες κινήσεις, στάσεις και συμπεριφορές, να αυτοματοποιηθούν β) να ασκηθούν ανώριμες λειτουργίες (π.χ. προσοχή, συγκέντρωση, μνήμη κ.α. γ) να διορθωθούν αδεξιότητες και ελαττώματα (κινητικές – γλωσσικές διαταραχές κ.α.) Οι ασκήσεις αυτές ακολουθούν όλα τα μαθήματα. Εφαρμόζονται σ'όλη την ομάδα της τάξης, υπάρχουν περιπτώσεις που γίνονται σε μικρές ομάδες ή ατομικά (Κώστα Γ. Καλατζή – Διδακτική των ειδικών σχολείων – έκδοση Α' Καραβια – σελ. 194 – 201)

ΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΑΣΚΗΣΙΜΩΝ

ΔΙΔΑΚΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

Ο καθηγητής S.A Kirk καθορίζει τα βασικά στοιχεία του προγράμματος αγωγής των ασκήσιμων: **1) Ανάγνωση.** Οι ασκήσιμοι δεν είναι ικανοί να μάθουν να διαβάζουν ούτε το αναγνωστικό της Α' δημοτικού. Η αναγνωστική τους ικανότητα περιορίζεται στην αναγνώριση και ανάγνωση του ονόματος τους, μεμονωμένων λέξεων και φράσεων όπως "κίνδυνος", "Στάση" κ.τ.λ. **2) Αριθμητική.** Δεν είναι σε θέση να διδαχτούν συστηματικά αριθμητική. Μπορούν να κατανοήσουν απλές ποσοτικές έννοιες (λιγότερο – περισσότερο , μεγάλο – μικρό) καθώς και το βασικό λεξιλόγιο της αριθμητικής. Μπορούν να μάθουν να μετρούν ως το δέκα , να γνωρίζουν την ώρα και το ημερολόγιο. **3) Χειροτεχνία.** Περιλαμβάνει, χρωματισμό, χαρτοκόλληση , σχέδιο, ξυλουργική, ξυλογλυπτική. Οι δραστηριότητες αυτές βοηθούν στην ανάπτυξη του ελέγχου και συντονισμού των κινήσεων, στην αισθητική απόλαυση. **4) Δραματοποίηση.** Περιλαμβάνει δραματοποίηση ιστοριών, τραγουδιών, θέατρο σκιών κ.τ.λ. **5) Υγιεινή σώματος.** Ασκούνται σε συνήθειες ατομικής καθαριότητας, σωστό διαιτολόγιο, τρόπους διασφάλισης της ατομικής ακεραιότητας και υγείας κ.α. **6) Γλώσσα.** Περιλαμβάνει την καλλιέργεια της ομιλίας και του προφορικού λόγου, ικανότητα για ακρόαση ιστοριών. **7) Νοητική ανάπτυξη.** Περιλαμβάνει ανάπτυξη της φαντασίας, του σχηματισμού εννοιών και λύσης προβλημάτων **8) Πρακτικές δεξιότητες .** Μαθαίνουν μαγειρική , ραπτική, κηπουρική και άλλες οικιακές εργασίες.

9) Κινητική ανάπτυξη. Επιδιώκεται με ασκήσεις χειρισμού· διάφορων εργαλείων και αντικειμένων στο παιχνίδι, τα σπορ και άλλες μορφές ψυχαγωγίας.

10) Αυτοεξυπηρέτηση. Περιλαμβάνει ασκήσεις στην ένδυση – έκδυση, την υπόδηση , διατροφή, υγιεινή σώματος και φροντίδα προσωπικών αντικειμένων . **11) Αγωγή του πολίτη.** Περιλαμβάνει πληροφορίες σχετικά με γιορτές, διακοπές, τη χρήση μέσων συγκοινωνίας και επικοινωνίας, τον εκκλησιασμό κ.α. **12) Κοινωνικοποίηση.** Ασκούνται σε δεξιότητες που διευκολύνουν της κοινωνικής τους συμπεριφοράς π.χ. ανταλλαγή χαιρετισμών , καλούς τρόπους κατά τη διάρκεια του φαγητού πίνακας 224. (Ιωάννου Ν. Παρασκευοπουλου – Αγωγή των νοητικώς καθυστερημένων – ΟΕΔΒ 1977 – σελ. 222 - 225

ΣΚΟΠΟΙ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

Σκοπός της ειδικής αγωγής είναι η πλήρης σχολική και κοινωνική ενσωμάτωση των παιδιών με ειδικές ανάγκες και η επιτυχής μετάβαση από το σχολείο στην κοινωνική και επαγγελματική ζωή:

- 1) Να αναπτύξει ισόρροπα την προσωπικότητά του α) τις κινητικές και σωματικές ικανότητές του όπως και τις φυσιολογικές τους λειτουργίες β) να επιτύχει τη συναισθηματική του ωριμότητα , την αυτογνωσία και τη σωστή αντίληψη.
- 2) Να εξασκήσει και αναπτύξει τις αισθητηριακές – αντιληπτικές λειτουργίες οι οποίες είναι το θεμέλιο της επικοινωνιακής του ικανότητας και της πνευματικής του ανάπτυξης.
- 3) Συστηματική ενίσχυση ακουστικών – οπτικών δυσλειτουργιών.
- 4) Εφαρμογή ειδικών προγραμμάτων για βελτίωση της γενικής κινητικής του ικανότητας και ανάπτυξη των χειροτεχνικών – κατασκευαστικών του δεξιοτήτων.
- 5) Ψυχολογικές συμβουλευτικές διαδικασίες και ψυχοθεραπευτικά προγράμματα για μείωση της έντασης και τροποποίησης της συμπεριφοράς του . Να κατανοήσει και να αποδεχτεί την κατάστασή του.
- 6) Να αναπτύξει στο μεγαλύτερο δυνατό τις διανοητικές του ικανότητες ώστε να πετύχει στη σχολική εκπαίδευση και στην εργασία .

- 7) Να αναπτύξει στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό τη γλωσσική του ικανότητα ώστε να τη χρησιμοποιεί ως μέσο διαπροσωπικής επικοινωνίας και πνευματικής του ανάπτυξης.
- 8) Η ένταξή του σ'ένα κατάλληλο σχολικό περιβάλλον όπου θα αισθάνεται ικανοποιημένο και ευτυχισμένο .
- 9) Απόκτηση πρακτικών γνώσεων αναφορικά με την καθημερινότητα και ανάπτυξη πρακτικών δεξιοτήτων για αξιοποίηση τους στην επαγγελματική ζωή.
- 10) Η κοινωνικοποίηση του. Να νιώσει την ανάγκη της κοινωνικής ζωή την ανάπτυξη βαθύτερων διαπροσωπικών σχέσεων, διαμόρφωση συστήματος προσωπικών αξιών, θετική στάση προς τη ζωή.
- 11) Αντιμετώπιση προσωπικών θεμάτων και προβλημάτων κυρίως στην εφηβική ηλικία π.χ. σεξουαλική ανάπτυξη και συμπεριφορά (Γεωργίου Σ. Κρουσταλακη – Παιδιά με ιδιαίτερες ανάγκες – σελ. 239 – 240)
- 12) Γνώσεις σχετικά με την οικογενειακή διοίκηση και προγραμματισμό. Συνειδητοποίηση και εκπλήρωση των ατομικών και οικογενειακών τους υποχρεώσεων.
- 13) Άσκηση για τη σωστή χρήση του ελεύθερου χρόνου και σωστή επιλογή τρόπου διασκέδασης και ψυχαγωγίας (Ιωάννου Ν. Παρασκευοπούλου – Αγωγή νοητικώς καθυστερημένων – ΟΕΔΒ – σελ. 130 – 131)

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ – ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΜΩΝ

Έρευνες έχουν δείξει ότι οι εκπαιδεύσιμοι με την κατάλληλη αγωγή και καθοδήγηση μπορούν να εργαστούν ως ανειδίκευτοι ή ημιανειδίκευτοι εργάτες, και να ζήσουν οικονομικά και κοινωνικά ανεξάρτητοι.

Οι εργασίες στις οποίες μπορούν να απασχοληθούν είναι : εκδοτικοί οίκοι, στη βιβλιοδεσία, στη συσκευασία των βιβλίων, στη μεταφορά τους. Σε εστιατόρια στην καθαριότητα των σκευών , των χωρών, βοηθοί σερβιτόρων. Σε νοσοκομεία ως βοηθοί νοσοκόμοι, βοηθοί στην κουζίνα , στη διανομή του φαγητού. Σε ταχυδρομεία στη σφράγιση των φακέλων, μεταφορά σάκων. Επίσης ως θυρωροί, χειριστές ανελκυστήρων , συσκευαστές σε καταστήματα , βοηθοί σε ξυλουργεία, οδοκαθαριστές κ.τ.λ.

Έρευνες έχουν δείξει ότι η απομάκρυνση των νοητ. καθυστερημένων από τις δουλειές οφείλεται κατά μεγάλο ποσοστό στα αρνητικά χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς τους όπως : μη τήρηση ωραρίου, ανάρμοστη συμπεριφορά κ.α. και όχι σε έλλειψη επαγγελματικών δεξιοτήτων. Για το λόγο αυτό κύριο βάρος στην επαγγελματική τους κατάρτιση δίνεται στην καλλιέργεια συνηθειών εργασίας και τρόπων συμπεριφοράς στην εργασία. Σημαντικά επίσης θεωρούνται, η ικανότητα υλοποίησης τυποποιημένης εργασίας, ικανότητα εργασίας ως την περάτωση της εργασίας που έχει αναλάβει, η

κατάκτηση της εμπιστοσύνης του εργοδότη, η ικανότητα προφύλαξης από κινδύνους, η συμμόρφωση με τις οδηγίες των προϊστάμενων του, το ενδιαφέρον για τη δουλειά του κ.τ.λ.

Επίσης τα νοητ. καθυστερημένα παιδιά αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην εύρεση εργασίας. Γι'αυτό πρέπει η εκπαίδευσή τους να τους παρέχει πληροφορίες για τους τρόπους εύρεσης: γραφεία εξεύρεσης εργασίας, αγγελίες, πινακίδες έξω από καταστήματα ή εργοστάσια, σωματεία εργατών. Όπως και την απαραίτητη διαδικασία συνέντευξης, υποβολή αίτησης.

Ένα πλήρες πρόγραμμα επαγγελματικής κατάρτισης περιλαμβάνει:

1) Παροχή πληροφοριών για τα επαγγέλματα 2) επαγγελματικό προσανατολισμό 3) απόκτηση ηθικο – κοινωνικής συμπεριφοράς και πολιτικής αγωγής 4) απόκτηση επαγγελματικών δεξιοτήτων (γενική τεχνική μόρφωση. Καθώς και ειδικές δεξιότητες κάποιου επαγγέλματος. 5) εξεύρεση εργασίας και τοποθέτηση του παιδιού σ'αυτή και παροχή βοήθειας για τη διατήρησή της.

Στις κατώτερες βαθμίδες περιορίζεται στη καλλιέργεια της ωριμότητας και των κινητικών ικανοτήτων μέσω τις διδασκαλίας χειροτεχνικών μαθημάτων . Επίσης απόκτηση πρακτικών γνώσεων σε διάφορους χώρους του σχολείου (κήπος, εστιατόριο κ.α)

Στην επαγγελματική βαθμίδα η κατάρτισή τους γίνεται σε επαγγελματικά εργαστήρια. Στην αρχή της φοίτησής τους η επαγγελματική τους προετοιμασία γίνεται μέσα στο σχολείο. Αναλαμβάνουν την προετοιμασία και το σερβίρισμα του φαγητού, καθαριότητα του σχολείου, περιποίηση του κήπου. Κατ'αυτό το διάστημα επιδιώκεται ο επαγγελματικός προσανατολισμός.

Στα δυο τελευταία έτη εφαρμόζεται το σύστημα "μερική φοίτηση – μερική εργασία". Σύμφωνα μ'αυτό παράλληλα με την εκπαίδευση τα παιδιά προσλαμβάνονται σε εργασία και εργάζονται κανονικά. Το πρωί στο σχολείο το απόγευμα στη δουλειά. Σε ορισμένες περιπτώσεις παρακολουθούν τα μαθήματα στο σχολείο για μια – δυο βδομάδες συνεχώς και στη συνέχεια εργάζονται ίσο διάστημα. Στο προτελευταίο έτος της εκπαίδευσης το παιδί τοποθετείται σε όσο το δυνατόν περισσότερες εργασίες ώστε ν'αποκτήσει εμπειρίες. Στο τελευταίο τοποθετείται σε μια μόνο στην οποία και σχετικά ειδικεύεται.

Το δύσκολο έργο του ειδικού δασκάλου δεν περιορίζεται στη εκπαίδευση των παιδιών αλλά περιλαμβάνει συνεργασία με κοινωνικούς λειτουργούς και εργοδότες για την εξασφάλιση θέσεων εργασίας, βοήθεια στην επαγγελματική αξιολόγηση και τον προσανατολισμό των παιδιών η παρακολούθηση της εξέλιξης των παιδιών στην εργασία, η παροχή βοήθειας για επίλυση προβλημάτων που συναντούν κ.τ.λ.(Ιωάννου Ν. Παρασκευοπουλου – Αγωγή νοητικώς καθυστερημένων ΟΕΔΒ – σελ. 186 – 189)

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ ΚΑΙ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΑΣΚΗΣΙΜΩΝ

Οι ασκήσιμοι δεν μπορούν ως ενήλικοι ν' ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της ανταγωνιστικής επαγγελματικής ζωής, λόγω των σωματικών ελαττωμάτων, και περιορισμένων ικανοτήτων για μάθηση. Μπορούν όμως να εργάζονται υπό συνεχή επίβλεψη και καθοδήγηση σε προστατευμένο περιβάλλον. Για το σκοπό αυτό έχουν ιδρυθεί ειδικά κέντρα εργασίας. Στα εργαστήρια αυτά εργάζονται ασκήσιμοι ν. κ. με αμοιβή υπό την επίβλεψη ειδικού προσωπικού. Σ' αυτά ασκούνται και εκτελούν απλές εργασίες με μηχανικές κινήσεις όπως συναρμολόγηση απλών αντικειμένων, ταξινόμηση και συσκευασία απλών προϊόντων κ.α. ορισμένες φορές αναλαμβάνουν εξωτερικές εργασίες σε ιδιωτικές και δημόσιες υπηρεσίες πάντοτε όμως υπό την επίβλεψη ειδικού προσωπικού ειδική υπηρεσία του ιδρύματος βρίσκεται σε συνεχή επικοινωνία με ιδιωτικές και δημόσιες υπηρεσίες για την εξασφάλιση θέσεων εργασίας. Για την ακριβή και γρήγορη ολοκλήρωση της εργασίας στο προστατευτικό εργαστήριο γίνεται καταμερισμός της σε απλά στάδια τα οποία μπορούν να κατανοήσουν και εκτελέσουν οι ασκήσιμοι (Ιωάννου Ν. Παρασκευοπούλου – Αγωγή των νοητικώς καθυστερημένων – ΟΕΔΒ – σελ. 218 – 219)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

Παλαιότερα το παιδί με ειδικές ανάγκες αντιμετωπιζόταν σε ξεχωριστό ειδικό σχολείο ή σε κάποιο ίδρυμα αποκομμένο από τον κόσμο των συνομήλικων παιδιών. Σήμερα όμως απορρίπτεται η διάκριση των παιδιών σε δυο ομάδες των "ειδικών" και των "κανονικών".

Απαίτηση της αγωγής αποτελεί η ενσωμάτωση των ατόμων με ειδικά προβλήματα που επιτυγχάνεται με την κοινή συνεκπαίδευση όλων των παιδιών (Φ. Στάθης – θέματα ειδικής αγωγής – εκδόσεις ελλην. – σελ. 21_

Από το σχολικό έτος 1983 – 84 το Υ.Π.Ε.Π.Θ αλλάζει προσανατολισμό εγκαταλείποντας τη στρατηγική ενσωμάτωσης μέσα από ειδικό σχολείο και δρομολογεί τη λειτουργία ειδικών τάξεων που είναι ενταγμένες στο πρόγραμμα του κανονικού σχολείου.

Εκπαιδευτική φιλοδοξία του Υ.Π.Ε.Π.Θ είναι η παροχή ειδικής αγωγής πάντοτε όμως μέσα στα πλαίσια του κανονικού σχολείου και σε ολιγομελής τάξεις.

Κύριος γνώμονας είναι η σχολική και κοινωνική ενσωμάτωση των παιδιών με μειονεξίες ενώ παράλληλα στοχεύει στην " ...απαλλαγή από τη νοοτροπία της αντιμετώπισης των ατόμων – συμπολιτών μας και συνανθρώπων μας με ειδικές ανάγκες με συμπάθεια και φιλανθρωπία και η αντικατάσταση της με τη διαρκή και ειλικρινή σκέψη ότι όλοι ως

πολίτες και άνθρωποι έχουμε τα ίδια δικαιώματα και υποχρεώσεις''
(Κυριάκος Ζαφiriάδης – Σύγχρονη εκπαίδευση – Τεύχος 109 Ιουλ- Αυγ.
1999 – σελ. 52

Οι λόγοι που επιβάλλουν την ενσωμάτωση είναι:

- Τα άτομα με ειδικές ανάγκες θα ζήσουν στην ίδια κοινωνία που ζουν όλοι οι άνθρωποι.
- Η ένταξή τους στο κανονικό σχολικό περιβάλλον σημαντικά αποτελεσματικότερη κοινωνικοποίησή τους.
- Η κοινή εκπαίδευση οδηγεί στην αλληλοκατανόηση , την αλληλοβοήθεια , την αμοιβαία εκτίμηση και την αποβολή τυχόν προκαταλήψεων (Φ.Στάθση – θέματα ειδικής αγωγής – εκδόσεις ελλην. – σελ 21)

Η εκπαιδευτική πολιτική σήμερα έχει συμπεριλάβει στους στόχους της, τη ριζική αναδιοργάνωση , τον εκσυγχρονισμό και την ανάπτυξη του τομέα της ειδικής αγωγής.

Στις σημερινές δραστηριότητες του Υ.Π.Ε.Π.Θ για την ειδική αγωγή περιλαμβάνει μεταξύ των άλλων τη μελέτη και προώθηση α) των διαδικασιών ίδρυσης, οργάνωσης και λειτουργίας μονάδων ειδικής επαγγελματικής εκπαίδευσης για τους απόφοιτους ειδικών δημοτικών σχολείων. β) των διαδικασιών δημιουργίας παράλληλων ειδικών τάξεων μέσα στα κανονικά σχολεία γ) την έκδοση και εφαρμογή των ειδικών

αναλυτικών προγραμμάτων των ειδικών σχολείων δ) της πληρέστερης εκπαίδευσης και ενημέρωσης των εκπαιδευτικών μέσω του Ι.Κ.Υ. τμήματος ειδικής αγωγής στο Μ.Δ.Δ.Ε. και με διάφορα σχετικά σεμινάρια ε) του εκσυγχρονισμού παροχής συμβουλευτικής βοήθειας στα σχολεία από ειδικούς συμβούλους εκπαίδευσης ζ) της πλατύτερης και συνεχούς ενημέρωσης του κοινού για θέματα ειδικής αγωγής.

Η ενσωμάτωση των ατόμων με ειδικές ανάγκες στο κοινωνικό σύνολο και η κοινωνική τους αποκατάσταση είναι στόχοι όχι μόνο της εκπαιδευτικής αλλά και της πολιτιστικής οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής.

Η συστηματικά οργανωμένη ειδική αγωγή και ο αρμονικός συντονισμός των σχετικών προσπαθειών όλων των αρμόδιων φορέων συντελούν αποφασιστικά προς τη κατεύθυνση αυτή (Δημήτρης Μαντες – Παιδιά με ειδικές ανάγκες – εκδόσεις Μπαρμπουνάκη – σελ. 107 – 109)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ V

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΥ

Η κοινωνική υπηρεσία στους ειδικούς εκπαιδευτικούς σχηματισμούς είναι θεσμοθετημένη υπηρεσιακή μονάδα βάσει του Ν. 1566/30 – 9 – 85. Σύμφωνα με το άρθρο 35 του ίδιου νόμου σε συνδυασμό με τα άρθρα 14 και 16 διοικητικά υπάγεται στη Διεύθυνση Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης της περιοχής όπου ανήκει η εκπαιδευτική μονάδα στην οποία έχει τοποθετηθεί οργανικά το προσωπικό της κοινωνικής υπηρεσίας.

Το έργο του κοινωνικού λειτουργού είναι πολύπλευρο, ασχολείται τόσο με τους μαθητές του ειδικού σχολείου όσο και με τις οικογένειές τους.

Ο κοινωνικός λειτουργός βοηθά το παιδί να προσαρμοστεί στο σχολικό περιβάλλον και να αναπτύξει το αίσθημα της ασφάλειας, της αυτοεκτίμησης και αυτοπεποίθησης για να μπορέσει να αναλάβει ενεργό ρόλο στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Κατά τη διάρκεια της σχολικής φοίτησης η θεραπευτική παρέμβαση του επικεντρώνεται στην έγκαιρη επισήμανση δυσλειτουργικών , ψυχοκοινωνικών παραγόντων και σε μια συνεχή φροντίδα για ουσιαστική αντιμετώπισή τους με την ενεργοποίηση και του ίδιου του παιδιού. Κύριος σκοπός είναι η επιστράτευση κάθε δυνατού μέσου για τη

δημιουργία ενός σταθερού συναισθηματικού περιβάλλοντος ικανού να βοηθήσει τα παιδιά ν'αξιοποιήσουν όλο τους το δυναμικό μέσα από διάφορες δραστηριότητες και να αναπτύξουν τις διαπροσωπικές σχέσεις που χρειάζονται μέσα από ένα σύστημα λεκτικής, υλικής και συναισθηματικής ανταμοιβής.

Οι οικογενειακές αλληλεπιδράσεις που βιώνει το παιδί και ο τρόπος που τις ερμηνεύει κατευθύνουν την εξελικτική του πορεία, η διερεύνηση του οικογενειακού περιβάλλοντος κρίνεται σκόπιμη και αναγκαία. Ο κοινωνικός λειτουργός στο ειδικό σχολείο συντάσσει το κοινωνικό ιστορικό του μαθητή μετά από συνεντεύξεις με τους γονείς ή κηδεμόνες του και τη συνεργασία με τον θεράπων ιατρό του.

Όσον αφορά το έργο του κοιν. λειτουργού με την οικογένεια, σύμφωνα με την καλλινικάκη « ο κοινωνικός λειτουργός εμφανίζεται ως υποστηρικτής, ως υποστηρικτής, ως μεσολαβητής και σύμβουλος, συνήγορος και εκπρόσωπος, ως εμπυχωτής της οικογένειας». Στον τομέα της ειδικής αγωγής οι κοιν. λειτουργοί θεωρούνται "ειδικοί". Η γνώμη τους έχει κύρος, γνωρίζουν πράγματα και στοιχεία που δεν γνωρίζουν οι γονείς.

Η υποστήριξη και η συμβουλευτική της οικογένειας που έχει στους κόλπους της ένα παιδί με ειδικές ανάγκες κρίνεται απαραίτητη. Μετά την "αποκάλυψη" του προβλήματος του παιδιού η οικογένεια έχει ανάγκη να «στηριχθεί» και να βοηθηθεί.

Για να είναι επιτυχείς και αποτελεσματική η υποστήριξη και η συμβουλευτική των γονέων θα πρέπει να διαμορφωθεί ένα κλίμα κατάλληλο για αμοιβαία σύγκλιση, επικοινωνία και συνάντηση των δυο μερών της ομάδας, του προσωπικού του ειδικού σχολείου (κοιν. λειτουργός, δάσκαλοι, λογοθεραπευτής) και των γονέων. Θα πρέπει λοιπόν να δημιουργηθεί μια θερμή και εγκάρδια συναισθηματική ατμόσφαιρα κατάλληλη για τη διαμόρφωση αμοιβαίων σχέσεων ειλικρίνειας και σεβασμού μεταξύ ειδικών και γονέων.

«Τις περισσότερες φορές ο κοιν. λειτουργός έρχεται αντιμέτωπος με μια οικογένεια αγχωμένη, απελπισμένη με ανησυχία για την πρόοδο και την εξέλιξη του παιδιού της. Η κατάσταση αυτή δεν πρόκειται φυσικά ν' αλλάξει αν ο κοιν. λειτουργός περιοριστεί σε υποδείξεις και εντολές. Οι γονείς χρειάζονται πιο ουσιαστικά βοήθεια».

Ειδικότερα λειτουργώντας ως συνδετικός κρίκος ανάμεσα στο παιδί και την οικογένεια, ο κοιν. λειτουργός:

- ενημερώνει τους γονείς για το εκπαιδευτικό – κοινωνικοπαιδαγωγικό έργο και τους στόχους των σχολικών προγραμμάτων
- τους ενισχύει συναισθηματικά, τους εμπυχώνει , τους παρακινεί επιδιώκοντας τη θετική στάση τους απέναντι στο πρόβλημα και την ανάπτυξη υγιών ενδοοικογενειακών σχέσεων.

Άτομα με νοητική καθυστέρηση και η εκπαίδευσή τους

- Τους συμβουλεύει και τους καθοδηγεί με κατάλληλους χειρισμούς, για να επιλέξουν οι γονείς τους προσφορότερους και αποδοτικότερους τρόπους αντιμετώπισης του προβλήματος του παιδιού τους .
- Μεσολαβεί για την παραπομπή των παιδιών σε άλλες ειδικές υπηρεσίες για την αντιμετώπιση άλλων τυχόν προβλημάτων
- Τους κινητοποιεί για συστηματική συνεργασία με το προσωπικό του σχολείου.
- Οργανώνει ομάδες γονέων με κύριο στόχο την εξασφάλιση της ενεργητικής θετικής συμμετοχής τους στη θεραπευτική διαδικασία . Στις ομάδες αυτές, οι γονείς μπορούν να μοιράζονται τις ανησυχίες τις εμπειρίες και τα προβλήματά τους.
- Οργανώνει διαλέξεις με σκοπό την πλήρη ενημέρωση του προσωπικού του ειδικού σχολείου και την καλύτερη ενημέρωση των γονέων.
- Επισκέπτεται την οικογένεια στην προσωπικό της χώρο, στο σπίτι της για να την προσεγγίσει καλύτερα και να συνεργαστεί αποδοτικότερα μαζί της.
- Στην περίπτωση συστέγισης του ειδικού σχολείου με άλλα γενικού τύπου σχολεία, ο κοιν. λειτουργός μπορεί ν'αποτελεί το συνδετικό κρίκο με το γενικό σχολείο και το προσωπικό του. Μπορεί να

προτρέπει σε συνεργασία με σκοπό τη δημιουργία εκδηλώσεων και τη συμμετοχή των παιδιών και των δυο σχολείων , με στόχο την ευρύτερη κοινωνικοποίηση τόσο των παιδιών όσο και των γονέων σ' ένα κύκλο μεγαλύτερο από τον ήδη υπάρχοντα.

Η συνεργασία και επαφή με την οικογένεια διαρκεί τουλάχιστον όσο αφορά η φοίτηση του παιδιού στο ειδικό σχολείο, η συχνότητα τους είναι ανάλογη με τα προβλήματα που ανακύπτουν στο σχολείο ή το σπίτι και με την πρόοδο που σημειώνεται . Ο κοιν. λειτουργός επιδιώκει συνάντηση όταν διατρέχει κάποιος συγκεκριμένος λόγος.

Επίσης ο κοιν. λειτουργός συνεργάζεται και ενημερώνει τους εκπαιδευτικούς , ψυχολόγους και λοιπούς άμεσους συνεργάτες για το πρόγραμμα δράσης τους και τις παρατηρήσεις του από τη συνεργασία του με τους μαθητές και τους γονείς.

Η θεσμοθέτηση της λειτουργίας της κοινωνικής εργασίας στο οργανωτικό σχήμα των ειδικών εκπαιδευτικών μονάδων αποτελεί σημαντικό βήμα στην επέκταση του επαγγελματικού ρόλου των κοιν. λειτουργών και την αναγνώριση της συμβολής της κοινωνικής εργασίας ως επιστήμης.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Είναι φανερό ότι παρά την αλλαγή της στάσης της κοινωνίας απέναντι στα άτομα με ειδικές ανάγκες και τη θεσμική κατοχύρωση των ίσων δικαιωμάτων και ευκαιριών στην εκπαίδευση και γενικά στη ζωή, συνεχίζουν να αντιμετωπίζονται με προκατάληψη και να υπάρχουν στερεότυπα όπως “απροσάρμοστα”, “επικίνδυνα”, “τρελά” κ.α.

Η ενημέρωση και ευαισθητοποίηση του κοινωνικού συνόλου δεν είναι επαρκής και αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να παραμένουν όλες οι προκαταλήψεις αναφορικά με τα άτομα με ειδικές ανάγκες και το ειδικό σχολείο.

Σε περιπτώσεις συστέγασης ειδικών σχολείων με κανονικά , υπάρχουν περιπτώσεις όπου οι γονείς ή ακόμη και οι δάσκαλοι των κανονικών σχολείων αντιδρούν απαιτώντας την απομάκρυνσή τους ή τα παιδιά του ειδικού σχολείου είναι απομονωμένα κουβαλώντας το στίγμα του “αρρώστου”.

Όσον αφορά τη λειτουργία των ειδικών σχολείων υπάρχουν κάποια προβλήματα που απορρέουν από το γεγονός ότι το κράτος δεν έχει μεριμνήσει για ειδικά βιβλία που να απευθύνονται στις δυνατότητες των συγκεκριμένων παιδιών, αλλά τους παρέχει αυτά που απευθύνονται

για τους μαθητές κανονικών σχολείων με αποτέλεσμα οι εκπαιδευτικοί να προσπαθούν να τα προσαρμόσουν όσο αυτοί μπορούν και κρίνουν στις ανάλογες περιπτώσεις.

Επίσης σε πολλές περιπτώσεις παρατηρείται το γεγονός ότι υπάρχει ένα ειδικό σχολείο που πρέπει να εξυπηρετήσει παιδιά από περιοχή μεγάλης γεωγραφικής έκτασης, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται προβλήματα όπως η μεταφορά των μαθητών, αφού δεν διαθέτουν όλα τα ειδικά σχολεία μεταφορικό μέσο, ή μεγάλος αριθμός μαθητών ανά τάξη και έλλειψη του απαραίτητου εκπαιδευτικού προσωπικού με συνέπεια την όχι και αποδοτικότερη επίτευξη των στόχων της ειδικής αγωγής.

Ένα ακόμη πρόβλημα που παρατηρείται σε ορισμένα σχολεία είναι η απουσία καταρτισμένης επιστημονικής ομάδας από κοινωνικούς λειτουργούς, λογοθεραπευτές, παιδοψυχολόγους ή παιδοψυχιάτρους η συμβουλή των οποίων στα πλαίσια του ειδικού σχολείου είναι πολύ σημαντική. Κάθε παιδί είναι μια ιδιαίτερη περίπτωση. Για να είναι ολοκληρωμένη η παροχή ειδικής αγωγής θα πρέπει ο εκπαιδευτικός να είναι πλήρως ενημερωμένος για την κατάσταση του παιδιού να γνωρίζει το ιστορικό του με συνέπεια να πρέπει να προβεί σε διαδικασίες που δεν έχει τις απαραίτητες γνώσεις . π.χ. έλλειψη λογοθεραπευτή

Μια μεγάλη δυσκολία που έχουν να αντιπετωπίσουν οι μαθητές των ειδικών σχολείων είναι το κτιριακό, δηλαδή έλλειψη κτιρίων

Άτομα με νοητική καθυστέρηση και η εκπαίδευσή τους

κατάλληλα διαμορφωμένα για την εξυπηρέτηση των αναγκών τους (πρόσβαση – είσοδος εύκολη).

Υπάρχει μικρός αριθμός ειδικών κέντρων επαγγελματικής κατάρτισης και απασχόλησης των νοητικώς καθυστερημένων καθώς και μικρός αριθμός ατόμων με νοητική καθυστέρηση που εργάζονται .

Οι γονείς δεν είναι ενημερωμένοι για όλες τις δομές που απευθύνονται στις ανάγκες των παιδιών τους αλλά και τις δυνατότητές που παρέχονται απ' αυτές.

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Η ουσιαστική αντιμετώπιση των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν τα άτομα με ειδικές ανάγκες είναι πολύ σημαντική.

Η πολιτεία θα πρέπει να αυξήσει τα χρήματα που διαθέτει για την ειδική αγωγή ώστε να δημιουργηθούν νέα σύγχρονα κτίρια με τις ιδιαίτερες αρχιτεκτονικές προδιαγραφές που θα μπορούν να εξυπηρετούν τις ανάγκες των παιδιών. Καθώς αύξηση των δαπανών για αγορά κατάλληλου εκπαιδευτικού υλικού και τεχνικού εξοπλισμού, όπως βιβλία, μαγνητόφωνα και άλλα σύγχρονα εκπαιδευτικά μέσα για την αναβάθμιση της παρεχόμενης ειδικής αγωγής.

Για την αντιμετώπιση του μεγάλου αριθμού μαθητών ανά τάξη θα πρέπει να αυξηθούν οι οργανικές θέσεις εκπαιδευτικών όπως και των ειδικών συμβούλων ειδικής αγωγής όπως και εξειδίκευση των εκπαιδευτικών για τη αποτελεσματικότερη παροχή ειδικής αγωγής

Επίσης θα πρέπει η πολιτεία να μεριμνήσει για την ανάπτυξη προγραμμάτων αναφορικά με τη συνεχή επιμόρφωση των εκπαιδευτικών σε θέματα ειδικής αγωγής καθώς και σε θέματα υποστηρικτικής και καθοδήγησης των ατόμων με ειδικές ανάγκες και της οικογένειάς τους .

Η ενημέρωση, συμβουλευτική και υποστήριξη της οικογένειας είναι πολύ σημαντική. Η ενημέρωση για την κατάσταση του παιδιού της

όπως και για τις δυνατότητες εξέλιξής του καθώς και τις δομές και υπηρεσίες που μπορούν να απευθυνθούν είναι σημαντική για την αποδοχή του παιδιού της, τη σωστή αντιμετώπισή του καθώς και την εκμετάλλευση όλων των υπηρεσιών προς όφελός του.

Επίσης οργάνωση και λειτουργία περισσότερων ειδικών επαγγελματικών σχολών για την προετοιμασία και ένταξη των ατόμων με ειδικές ανάγκες στην παραγωγική διαδικασία με την εφαρμογή όλων των σύγχρονων μεθόδων προγραμμάτων. Καθώς και ενημέρωση ευαισθητοποίηση των εργοδοτών για τη σημασία της πρόσληψής τους.

Οργάνωση και λειτουργία κινητών διεπιστημονικών μονάδων σε κάθε νομό ώστε να μπορούν να παρακολουθούν την πρόοδο που σημειώνουν τα παιδιά που φοιτούν στο ειδικό σχολείο καθώς και στον εντοπισμό και εξέταση περιπτώσεων στο κανονικό σχολείο που χρίζουν ειδικής αγωγής.

Τέλος θα ήθελα να αναφέρω τη δημιουργία ομάδων εθελοντών που θα μπορούσαν να βοηθήσουν στην παροχή ειδικής αγωγής (συνοδεία σε περιπάτους) στην ευαισθητοποίηση του κοινωνικού συνόλου με βοήθεια στη οργάνωση ενημερωτικών εκδηλώσεων – ομιλιών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

A) ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 1) Παναγιώτης Σαρδέρης, Νοητική Στέρηση – Φύση του χαρακτήρα της – παιδαγωγική αντιμετώπιση, Εκδόσεις Αθανασιάδης.
- 2) Φ. Στάθης, Θέματα ειδικής αγωγής, εκδόσεις Έλλην
- 3) Δημήτρης Μαντές, Παιδιά με ειδικές ανάγκες, Εκδόσεις Μπαρμπουνάκη
- 4) Ράνυ Καλούρη – Αντωνοπούλου, Γενική ψυχολογία, Εκδόσεις Έλλην
- 5) Αγγελική Δαβαζόγλου – Σιμοπούλου, Τα χαρισματικά παιδιά στην εκπαίδευση, Εκδόσεις Arrowhead studios
- 6) Μ. Καϊλα – Ν. Πολεμικός – Γ. Φιλίππου – Άτομα με ειδικές ανάγκες (Α-Β τόμος), Εκδόσεις ελληνικά γράμματα
- 7) Δημήτρης Π. Στασινός – Η ειδική εκπαίδευση στην Ελλάδα , Εκδόσεις Qutenberg
- 8) Κώστας γ. Καλατζής – Διδακτική των ειδικών σχολίων για τα νοητικά καθυστερημένα παιδιά, Εκδόσεις Α. Καραβία
- 9) Πέτρος Χαρτοκολής – Εισαγωγή στην ψυχιατρική, Εκδόσεις θεμέλιο
- 10) Ιωάννου Ν. Παρασκευόπουλου – Αγωγή των νοητικός καθυστερημένων, Εκδόσεις Ο.Ε.Δ.Β. 1977
- 11) Βασίλης Ι. Χαραλαμπόπουλος – Η ανάπτυξη της προσωπικότητας, Εκδόσεις Qutenberg
- 12) Χρυσόστομος Εμμ. Καρπαθίου - Στυλιανός Εμμ. Καρπαθίου, – Διαγνωστικές δοκιμασίες στη νευροψυχολογία – νευρογλωσσολογία , εκδόσεις Έλλην

- 13) Αλέξανδρος Κ. Κακαβούλης – Ψυχοπαιδαγωγική Α΄, συναισθηματική ανάπτυξη και αγωγή, Αθήνα 1990
- 14) Λ. Μ. Μουσούρου – Κοινωνιολογία της σύγχρονης οικογένειας , Εκδόσεις Qutenberg
- 15) Ιωάννου Ν. Παρασκευόπουλου – Κλινική ψυχολογία, Αθήνα 1988
- 16) Σταθόπουλος Α. Πέτρος – Κοινωνική πρόνοια (μια γενμική θεώρηση), Αθήνα 1996 Β. έκδοση
- 17) Νίκος Μάνου – Βασικά στοιχεία κλινικής ψυχιατρικής, εκδόσεις university studio press
- 18) Ιωάννου Ν. Παρασκευόπουλου – Εξελεγκτική ψυχολογία (Α΄ τόμος), Αθήνα 1985
- 19) Γεωργίου Σ. Κρουσταλάκη – Παιδιά με ιδιαίτερες ανάγκες, Αθήνα 1998

Β) ΜΕΤΑΦΡΑΣΜΕΝΗ ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 20) Christoph Anstotz – Βασικές αρχές της παιδαγωγικής για τα νοητικά καθυστερημένα άτομα, Εκδόσεις ελληνικά γράμματα
- 21) Margaret Donaldson – Η σκέψη των παιδιών, Εκδόσεις Qutenberg
- 22) NT. BINNIKOT – Το παιδί η οικογένεια και ο εξωτερικός του κόσμος , Εκδόσεις Καστανιώτη
- 23) Yvonne Burns and Pat Gunn – Εκπαίδευση ατόμων με σύνδρομο Ντάουν , εκδόσεις Έλλην

Γ) ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

- 24) Σύγχρονη εκπαίδευση – Τεύχος 109, Ιούλιος, Αύγουστος 1999
- 25) Κοινωνική εργασία (ΣΚΛΕ) – Τεύχος 13, 1989
- 26) Κοινωνική εργασία (ΣΚΛΕ) – Τεύχος 19, 1990

- 27) Εδική αγωγή – Τεύχος 7, 1999
- 28) “ Εκπαιδευτικοί προσανατολισμοί ” - “ Η ειδική εκπαίδευση στην Ελλάδα ”, Ιούνιος, Ιούλιος, Αύγουστος 1997
- 29) Επειδή η διαφορά είναι δικαίωμα – Τεύχος 6-7, 1985
- 30) Επειδή η διαφορά είναι δικαίωμα – Τεύχος 21-22, 1987
- 31) Επειδή η διαφορά είναι δικαίωμα – Τεύχος 31-32, 1989
- 32) Επειδή η διαφορά είναι δικαίωμα – Τεύχος 48-49, 1994

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

